

Nr 5

Biuletyn

**Polskiego Towarzystwa
Kryminologicznego
im. profesora Stanisława Batawii**

Warszawa 1996

POLSKIE TOWARZYSTWO KRYMINOLOGICZNE
im. prof. Stanisława Batawii

ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, tel. 826-84-84
(Zakład Kryminologii INP PAN)

KOMITET REDAKCYJNY

prof. dr hab. Dobrochna Wójcik

doc. dr hab. Anna Kossowska

dr Jacek Krawczyk

— *przewodnicząca*

— *sekretarz*

— *członek*

ISBN 83-900746-2-1

Realizacja

Oficyna Wydawnicza ☆ Typografia ☆ Warszawa

Spis treści

Wstęp	5
Informacja naukowa	6
Informacja o krajowej i międzynarodowej współpracy kryminologów	45
Z kroniki Międzynarodowego Towarzystwa Kryminologicznego	54

Wstęp

Truizmem jest stwierdzenie, że w systemie środków wychowawczo-poprawczych orzekanych wobec nieletnich ważną rolę pełni nadzór kuratora.

Jest to najczęściej stosowany przez sąd rodzinny środek wychowawczy, a jednocześnie dość często poddawany surowemu osądowi nie tylko środowisk naukowych, ale i samych praktyków.

Uważaliśmy więc za ważne poświęcenie specjalnej konferencji problemowi funkcjonowania kurateli sądowej. Nasza inicjatywa zbiega się z potrzebami i dążeniem środowiska kuratorów. Od pewnego czasu resort sprawiedliwości wprowadza reformę kurateli sądowej zmieniając istniejący model ze społeczno-zawodowego na zawodowo-społeczny oraz dążąc do przekształcenia kurateli represyjno-kontrolnej na kuratelę wychowawczo-resocjalizacyjną.

O potrzebie zmiany modelu kurateli sądowej mówi się od dawna. Dobrze więc, że reforma ta została zapoczątkowana. Jest to jednak dopiero początek trudnej drogi i wiele jeszcze spraw (w tym legislacyjno-organizacyjnych) wymaga załatwienia. Uważamy, że dążenia środowiska kuratorów zmierzają w dobrym kierunku i są warte poparcia.

Prezentujemy materiały prezentowane na naszej konferencji: *„O nowy model kurateli sądowej dla nieletnich”*

Zarząd Główny PTK

Informacja naukowa

Polskie Towarzystwo Kryminologiczne i Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych PAN zorganizowały (w dniu 30 października 1996 r., w Pałacu Staszica w Warszawie) jednodniową konferencję nt.: *„O nowy model kurateli sądowej dla nieletnich”*.

Referaty wprowadzające do dyskusji przedstawiły: prof. dr hab. Zofia Ostrihanska *„Problemy współczesnej kurateli sądowej”* oraz dr Katarzyna Sawicka (Przewodnicząca Zespołu do spraw Reformy Kurateli Sądowej Ministerstwa Sprawiedliwości) *„Model kurateli sądowej”*.

Konferencja zgromadziła liczne grono uczestników: pracowników naukowych m.in. z Zakładu Kryminologii INP PAN oraz Instytutu Profilaktyki, Resocjalizacji i Problemów Społecznych UW, kuratorów rodzinnych z sądów wojewódzkich i rejonowych z terenu całej Polski, sędziów sądów rodzinnych (sędzia Krystyna Jasińska i Halina Elke-Katarzyńska z Sądu Rejonowego dla Warszawy-Pragi), przedstawicieli Ministerstwa Sprawiedliwości w osobach pani Hanny Zmorzyńskiej — specjalisty ds. kurateli dla dorosłych oraz pana Wiesława Wychowskiego — Naczelnika Wydziału ds. Kurateli Rodzinnej.

Ogółem było obecnych 70 osób. Dyskusja — po wygłoszonych referatach — była bardzo ożywiona.

Uważamy za pożyteczne przedstawić naszym czytelnikom materiały z konferencji, tj. wystąpienia obu referentek, raport przedłożony nam przez prof. dr hab. Andrzeja Bałandynowicza — Przewodniczącego Komisji do opracowania systemu sądowej kurateli dla dorosłych.

Oprócz problemowego podsumowania dyskusji zamieszczamy też niektóre wystąpienia złożone na piśmie do protokołu. Na zakończenie publikujemy wnioski opracowane — w wyniku przebiegu konferencji i dyskusji — przez specjalnie w tym celu powołaną Komisję w składzie: Prezes Stowarzyszenia Kuratorów w Polsce pan Andrzej Martuszewicz, kurator rodzinny wojewódzki pani Anna Korpanty, kurator dla dorosłych wojewódzki pani Halina Tatarczuk.

Prof. dr hab. Zofia Ostrianska

Problemy współczesnej kurateli sądowej

I.1. Powszechnie wiadomo, że najwłaściwszym środkiem rozwiązywania problemu przestępczości jest jej zapobieganie. Uważa się, że ostatecznym celem wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych jest społeczna reintegracja przestępcy, tymczasowe aresztowanie jest środkiem ostatecznym, a czas przebywania w zakładzie powinien być w miarę możliwości ograniczony. Interwencje w stosunku do nieletnich sprawców przestępstw powinny przebiegać w miarę możliwości w ich własnym środowisku. Mówią o tym różne rekomendacje i zalecenia opracowane przez społeczność międzynarodową (Reguły Beijing, Reguły Rijadskie, rekomendacje Rady Europy).

Pogląd o ograniczeniu w miarę możliwości kary pozbawienia wolności wobec przestępców wyraża nasz projekt nowego kodeksu karnego. Uważa się, że jeśli proces nieprzystosowania społecznego i przestępczość wyrastają we własnym środowisku sprawcy, jeśli ma on potem w tym środowisku poprawnie funkcjonować, to i w tym środowisku powinno przebiegać oddziaływanie, mające pomóc jego integracji ze społeczeństwem.

Te oczywiste stwierdzenia znajdują swój praktyczny wyraz w działalności kuratorów sądowych: w nadzorach nad rodzinami i dziećmi, których dobro jest zagrożone i które zostały w związku z tym objęte sprawami opiekuńczymi; w nadzorach nad nieletnimi wykazującymi objawy demoralizacji i nieletnimi sprawcami czynów karalnych; w nadzorach nad osobami (przede wszystkim młodocianymi), którym zawieszono karę pozbawienia wolności i które zwolniono warunkowo z więzienia. Ogółem pod nadzorem kuratora sądowego pozostaje u nas ponad 250 tysięcy osób, a nadzory te mają: a) pełnić funkcje profilaktyczne, b) zmniejszać prawdopodobieństwo powrotu do przestępstwa, c) udzielać przestępcy pomocy we włączaniu się do społeczeństwa, d) w miarę potrzeby udzielać pomocy psychologicznej, społecznej i materialnej, jak również e) stwarzać mu okazję do wzmocnienia więzów ze społecznością lokalną oraz ułatwiać włączenie się do społeczeństwa. (Tak mówią Wzorcowe Reguły Minimalne Narodów Zjednoczonych Dotyczące Środków Alternatywnych wobec Pozbawienia Wolności z 1991 r.).

Jest to więc rola ogromnie doniosła, jej znaczenie nie musi być specjalnie podkreślane. Dlatego też dziwny wydaje się fakt, że zaistniała u nas potrzeba sformułowania podczas prac Zespołu do spraw Reformy Kurateli stwierdzenia, że kurator jest merytorycznym pracownikiem sądu.

2. O ważności nadzoru kuratora w całym systemie środków orzekanych wobec nieletnich świadczą dane statystyki sądowej. Jest to środek najczęściej wobec nieletnich stosowany, środek, o którym można powiedzieć, że jest najwcześniejszą rzeczywistą ingerencją sądu w sytuację nieletniego. Mamy obecnie do czynienia ze znacznie większym, niż miało to miejsce w latach osiemdziesiątych, napływem spraw nieletnich do sądów; towarzyszy temu proporcjonalnie większy wzrost liczby spraw umorzonych i znacznie częstsze stosowanie upomnienia, a co za tym idzie — większe niż poprzednio wyłączenie spraw dużej liczby nieletnich poza zasięg ingerencji sądu; wzrosło również stosowanie nadzoru rodziców, który przy braku odpowiedniej

kontroli jego wykonania, oznaczać może w praktyce także takie wyłączenie. Jednocześnie zaś podnoszą się głosy nawołujące do obniżenia wieku odpowiedzialności karnej i stosowania kar wobec nieletnich. Na tle tych przeciwstawnych tendencji znaczenie dobrze sprawowanych nadzorów kuratora wydaje się ogromne.

Wiemy z badań, że do sądu rodzinnego trafiają sprawy nieletnich w większym stopniu społecznie nieprzystosowanych, wychowujących się w niekorzystnych środowiskach rodzinnych. Przedstawione tu dane ze statystyki sądowej mówią o tym, że nieletni trafiający obecnie pod nadzór kuratora sądowego są bardziej niż dawniej wyselkcyonowani, co pozwala przypuszczać, że są zapewne trudniejsi. Statystyka dostarcza również innych informacji ważnych dla nadzoru kuratora. Mówi o tym, że nieletni biorą często udział w grupach, że dokonywanie przestępstw ze współsprawcami jest stałą cechą przestępczości nieletnich. Mówi o tym, że nieletni są obecnie częściej niż poprzednio sprawcami czynów połączonych z użyciem agresji, że są wśród nich częściej osoby nadużywające alkoholu. Badania nieletnich podsądnych wskazują, że rekrutują się oni często z rodzin z problemem alkoholowym, dysfunkcyjnych, w których brak jest pozytywnego wzoru ojca. Wskazują także, że doznawali oni często niepowodzeń szkolnych, a ich dotychczasowe doświadczenia życiowe uczyły agresji, rezygnacji z systematycznej pracy, postrzegania otoczenia dorosłych jako kradnących. Wiemy jednocześnie, że każde dziecko jest inne, każda sprawa wymaga odrębnego podejścia.

II. Mamy rozmawiać na temat reformy modelu kurateli sądowej. Wszyscy są zgodni, że reforma taka jest u nas niezbędna, a prace nad nią są już bardzo zaawansowane. Warto może wspomnieć, że kuratela sądowa na świecie przechodziła i przechodzi ogromne przemiany. Zrodziła się z idei pomocy bliźniemu, miłosierdzia wobec przestępcy, ratowania go przed więzieniem, promowania jego wstrzeźliwości, pomagania w jego rozwoju moralnym i religijnym. Idea ta została z czasem zastąpiona przez ideę naukowo opracowanej pracy socjalnej, w której ważne miejsce zajmowała diagnoza, a celem była rehabilitacja przestępcy — religijne i moralne idee poprawy uległy sekularyzacji, psychologizacji, unaukowieniu. W modelu tym z biegiem lat następowały dalsze przemiany. Wpływały na to zmieniające się poglądy na funkcje wymiaru sprawiedliwości, presja opinii publicznej, konieczność obejmowania nadzorami wielkiej rzeszy osób zwalnianych z więzienia, różnorodność problemów, jakie one sobą przedstawiały, fakt, że pod dozór kuratora trafiali nie tylko ci, których „serca nie były zdeprawowane” (jak to określał pionier kurateli John Augustus), ale i ci, dla których ryzyko recydywy było duże.

Współcześnie istnieją i współistnieją w systemach kurateli poszczególnych krajów różne modele: z przewagą akcentów terapeutycznych, wychowawczo resocjalizacyjnych lub kontrolnych. Warto jednak zaznaczyć, że nawet tam, gdzie kuratorzy są włączani do elektronicznego kontrolowania przestępców, przed kuratelą stawiany jest cel rehabilitacji przestępców (jak to ma miejsce w Nowej Południowej Walii w Australii). Poza tym sami kuratorzy wszędzie widzą swoją rolę przede wszystkim jako pracowników socjalnych i wychowawców, a nie — kontrolerów.

Postulaty, by stosowane wobec przestępców środki miały w większym stopniu charakter sprawiedliwościowy, by kuratela uwzględniała nie tylko osobę przestępcy i jego potrzeby, ale i potrzeby społeczności, w której on żyje i potrzeby osób jego przestępczością poszkodowanych, doprowadziły do włączenia kuratorów w organizowanie i wykonywanie kary pracy dla społeczności (której odległym odpowied-

nikiem jest u nas kara ograniczenia wolności), a także udziału kuratorów w mediacjach między sprawcą a poszkodowanym i nadzór nad realizacją przez sprawcę zobowiązań rekompensacyjnych. Te formy pracy kuratorów widziane są jako ich działalność na rzecz całego społeczeństwa, a nie — przestępców. Wydaje się jednak, że zarówno w pracy dla społeczności jak i dla mediacji tkwią duże możliwości oddziaływania wychowawczego na sprawcę: okazja do zrozumienia przez niego wyrządzonej krzywdy, naprawienia szkody, odzyskania szacunku dla siebie samego itd.

III. Zasygnalizuję obecnie parę problemów, które są uważane za ważne i które są w różnych systemach różnie rozwiązywane. Niektóre z tych problemów zaznaczyły się już w tym, co dotychczas powiedziałam o przemianach zachodzących w instytucji kuratora sądowego.

Jednym z nich jest relacja między kontrolną a wychowawczo-opiekuńczą funkcją kurateli. Kontrolna funkcja jest przy tym rozumiana bardzo szeroko — od skrajnej formy, jaką jest wspomniane kontrolowanie elektroniczne, poprzez nałożony na kuratelnego obowiązek meldowania się jedynie w biurze kuratora, kontrolowanie przez kuratora wywiązywania się z obowiązków nałożonych przez sąd — aż do możliwości kontrolowania przez kuratora budżetu i wydatków kuratelnego, nałożonych przez sąd ograniczeń jego wolnego czasu.

Kontrola jest ważnym elementem odróżniającym kuratelę od pracy socjalnej, mającym znaczenie dla kontaktu między kuratorem a podopiecznym, mogącym prowadzić do występowania u kuratora konfliktu ról, wymagającym przemyśleń.

Innym problemem jest łączność kurateli ze społecznością lokalną. Jedną z form tej łączności jest wspomniane wyżej włączanie kuratorów do wykonania kary pracy dla społeczności. Jako łączność ze społecznością traktowany jest również udział wolontariuszy w sprawowaniu nadzorów. Łączność ze społecznością to również wpływ przedstawicieli tej społeczności na sprawowanie kurateli na danym terenie, jak to ma miejsce w Anglii, gdzie przedstawiciele społeczności lokalnych biorą udział w komitetach probacyjnych. Podkreśla się, że związek kurateli ze społecznością lokalną jest bardzo ważny zarówno z praktycznego względu, jakim jest możliwość korzystania w pracy kuratorów z lokalnych możliwości zatrudnienia, nauki, rekreacji itd., jak również ze względu na dążenie do lepszej reintegracji przestępców w społeczeństwie, a także ze względu na potrzebę stworzenia w społeczności atmosfery większej otwartości i gotowości akceptacji wśród siebie osób uprzednio karanych, zwalnianych z więzień.

Jeśli stawiamy sobie za cel rehabilitację i reintegrację przestępcy, staje przed nami problem traktowania go jako jednostki, której podmiotowość jest respektowana. Są kraje, w których do orzeczenia nadzoru kuratora wobec osoby dorosłej potrzebna jest jej zgoda. Uważa się, że kuratelny powinien współdziałać w opracowaniu planu resocjalizacji przygotowywanego przez kuratora. Dawniej wyłącznie kuratora traktowano jako osobę stawiającą diagnozę uwarunkowań przestępczości w danym przypadku. Obecnie są tendencje do tego, by sam przestępca zrozumiał, co sprzyja popełnianiu przez niego przestępstw.

Bardzo istotnym problemem jest organizowanie się kuratorów i zespołowość ich pracy. W ogromnej większości krajów kuratorzy mają swoje samorządy, stowarzyszenia zawodowe lub związki zawodowy. Stowarzyszenia są ogólnokrajowe, prowincjonalne, stanowe. W niektórych krajach kuratorzy tworzą sekcje w odpowiednich stowarzyszeniach czy związkach pracowników socjalnych. Stanowią oni silną

grupę nacisku, ich opinie mają duże znaczenie przy projektowaniu nowych rozwiązań prawnych czy organizacyjnych.

W terenie kuratorzy pracują w zespołach. W niektórych z nich wykształca się specjalizacja: kuratorzy sądowi (dostarczający informacji pomocnych w orzekaniu), kuratorzy więzienni, kuratorzy zajmujący się sprawami zatrudnienia osób pozostających pod nadzorem itd. Sygnalizuje się jednak pewne niebezpieczeństwo wynikające z tej specjalizacji. Ludzie będący pod nadzorem kuratora mają wiele współwystępujących ze sobą problemów. Dlatego tak ważne znaczenie ma metoda pracy z indywidualnym przypadkiem, w której chodzi o rozpoznanie i ogarnięcie całości kształtu tych problemów. W przypadku osoby nie mającej pracy chodzi np. często nie tylko o znalezienie jej pracy, ale i o umiejętność jej zachowania się w miejscu pracy, stosunek do pracy i do poleceń zwierzchników, umiejętność pokonywania trudności, o to, czy zostanie w zakładzie pracy zaakceptowana. Oczywiście pragnę zaznaczyć, że zespoły kuratorów funkcjonują w niektórych sądach także i u nas.

Kuratela ma wieloletnią tradycję, doświadczenia i formy pracy są stale rozwijane i wzbogacane. W związku z tym, że nieletni popełniają często przestępstwa w grupie, że w okresie dorastania potrzeby przynależności i akceptacji przez środowisko koleżeńskie są szczególnie nasilone, że niektóre sprawy lepiej jest rozwiązywać w grupie osób o podobnych problemach — rozwijają się różne formy pracy kuratorów z grupą. Organizowane są m.in. ośrodki dzienne, w których kuratorzy prowadzą pracę z grupą. Taką formą pracy z grupą są u nas kuratorskie ośrodki pracy z młodzieżą, które są bardzo potrzebne, a których liczba w ostatnich latach katastrofalnie się zmniejszyła. Inną formą pracy są specjalne programy dla osób z wysokiego ryzyka recydywy — polegające na połączeniu terapii z bardzo ścisłą kontrolą. Kontakty z kuratorami są początkowo bardzo częste (nawet 2 razy dziennie), stopniowo coraz rzadsze, podopieczny ma obowiązek uczestniczenia w różnych zajęciach, uczęszczania do szkoły itp., jego ważniejsze decyzje (np. zmiana miejsca zamieszkania) wymagają zgody kuratora. Inną jeszcze formą są nadzory sprawowane w więzieniu. Zmierzają one do łagodzenia skutków pobytu i udzielania pomocy w rozwiązywaniu praktycznych i emocjonalnych problemów związanych ze zwolnieniem. Organizowane są przez kuratorów hotele i domy przejściowego pobytu (half-way houses) dla recydywistów, prowadzone treningi różnych potrzebnych umiejętności społecznych. Udoskonala się metody pracy z indywidualnym przypadkiem poprzez wyodrębnienie w planie pracy kuratora konkretnych krótkoterminowych zadań, których realizacja następuje poprzez zawierane z podopiecznymi kontrakty. Zarysowuje się tendencja do skracania długości okresu nadzoru, nadzorów lepiej zorganizowanych, koncentrujących się wokół realizacji konkretnych celów. Występuje tendencja do wspierania nadzoru innymi, orzekanymi łącznie z nadzorem, środkami i obowiązkami.

Te nowe formy pracy i tendencje rozwijane są poprzez wprowadzenie nowych rozwiązań prawnych (możliwość nakładania obowiązków, zasady ich kontrolowania i nakładania sankcji za uchylenie się od nich, skracanie długości nadzoru, zezwolenie na jakieś rozwiązania wprowadzane eksperymentalnie). Rozwijane są one również poprzez rozwój myśli pedagogicznej, nowe metody pracy terapeutyczno-resocjalizacyjnej, badania naukowe sprawdzające ich skuteczność, poprzez wymianę doświadczeń.

Myśląc obecnie o reformie modelu kurateli, szukamy przede wszystkim odpowiednich rozwiązań prawnych i organizacyjnych sprzyjających lepszemu speł-

nianiu przez nią jej zadań. Lepsze spełnianie zadań to także lepsze metody pracy i rozwój nowych jej form. Przyczynić się do tego mogą postulowane w projektach zasady szkolenia kuratorów i wysokie wymagania zawodowe im stawiane. Potrzebna jest jednak także stała wymiana doświadczeń, zebrania zespołu kuratorów poświęcone omawianiu występujących na danym terenie problemów i trudniejszych przypadków. Potrzebne jest wydawanie pisma, w którym wymieniano i upowszechniano by doświadczenia innych krajów, wyrażano opinie. Potrzebne są badania naukowe, które pozwalałyby na ocenę dorobku i pokazanie pozytywnych doświadczeń.

Model kurateli sądowej

Nadzór kuratora sądowego jest jednym z najczęściej stosowanych środków wychowawczych w sądowym postępowaniu z nieletnimi i małoletnimi. Z informacji Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, iż około 1100 kuratorów sądowych sprawuje kontrolę nad 255 tys. osób (w 1993 r.). Bezpośrednio pod ich nadzorem znajduje się około 120 tys. osób. Statystyczny kurator prowadzi zatem 232 sprawy, w tym około 109 osób pozostaje bezpośrednio pod jego opieką wychowawczą lub resocjalizacyjną. W istocie więc sądowa kuratela rodzinna ogranicza się często do czynności kontrolnych i nawału prac administracyjnych. W tym stanie rzeczy środek wychowawczy w formie nadzoru kuratorskiego traci w zasadzie swój nadany mu w ustawie sens. Kurator obciążony taką ilością spraw nie jest bowiem w stanie prowadzić swoich bezpośrednich podopiecznych zgodnie z nakazami pracy metodą indywidualnych przypadków, charakterystyczną dla idei kurateli sądowej. Od dawna więc kuratorzy sądowi postulowali zmiany w modelu kurateli sądowej, które polegałyby na odchodzeniu od kurateli kontrolno-represyjnej na rzecz kurateli wychowującej. Jej upowszechnienie możliwe będzie wówczas, gdy zostaną zapewnione odpowiednie warunki organizacyjne. Do nich należy między innymi uzawodowienie kurateli sądowej. Zostało już zapoczątkowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości przechodzenie z modelu kurateli społeczno-zawodowej na model kurateli zawodowo-społecznej, co wiąże się jednak z wyraźnym dookreśleniem roli zawodowej kuratora sądowego i z umiejscowieniem tej grupy zawodowej w strukturze organizacyjnej sądu.

I. Proponowany model organizacyjny kurateli sądowej

Aktualnie obowiązujący model organizacyjny kurateli sądowej nie sprzyja rozwojowi tej grupy zawodowej ani realizacji podstawowych zadań. I tak:

1. W strukturze organizacyjnej sądu kuratorzy są umiejscowieni w pionie pracowników administracyjnych pomimo wyraźnie określonej w przepisach roli zawodowej kuratora. Jego zadania są zdecydowanie odmienne od zadań pracownika administracyjnego, co jednak nie znajduje swojego odzwierciedlenia w zaszerogowaniu tej grupy zawodowej.

2. Przepisy określają kuratelę sądową jako pomocniczy organ sądu. Tymczasem szczegółowy wykaz zadań kuratora wskazuje na wyraźnie specyficzną strukturę jego czynności zawodowych zwłaszcza wtedy, gdy kuratelę traktuje się jako środek sądowy: profilaktyczno-wychowawczy i poprawczo-wychowawczy.

3. Aktualnie kuratorzy zawodowi nie stanowią autonomicznej grupy pracowniczej sądu, w związku z tym służbowo podlegają sędziom. Oznacza to, iż sędziowie sprawują kontrolę merytoryczną nad pracą kuratorów, która z istoty rzeczy przekształca się w kontrolę formalną, a ponadto od decyzji sędziów pełniących funkcje kierownicze zależy zatrudnienie, awansowanie, karanie i nagradzanie, udzielanie urlopów, określenie czynności zawodowych kuratorów itp.

4. Aktualna struktura organizacyjna sądu, biorąc pod uwagę miejsce zajmowane w niej przez kuratorów, jest wyraźnie wysmukła i hierarchiczna. Kuratorzy zatem podlegają służbowo prezesowi sądu wojewódzkiego, prezesowi sądu rejonowego, przewodniczącemu wydziału oraz sędziom orzekającym. Wśród strukturalnych „władców” nie ma kuratora. Kurator wojewódzki i w niektórych sądach kurator koordynator pełni w zasadzie rolę organizatora pracy. Nie ma zaś on żadnych uprawnień decyzyjnych ani instrumentów motywujących.

5. Istotną cechą usytuowania kuratorów w systemie organizacyjnym sądu jest brak możliwości awansu w strukturze pionowej (np. kurator koordynator ze względu na swoją nikłą rolę nie jest pozycją wyższą w strukturze władzy od kuratora) jak i, a może przede wszystkim, awansu w strukturze poziomej.

6. Aktualny model organizacyjny kurateli sądowej nie uwzględnia różnorodnych wzorów motywacyjnych sprzyjających efektywności wykonywanych zadań. Odwołuje się on w zasadzie do legalistycznych postaw osób będących kuratorami. Ten wzór motywacyjny wydaje się generalnie dominować w sądownictwie dla nieletnich i dotyczy zarówno sędziów jak i kuratorów. O ile jednak w przypadku sędziów czynnikami motywującymi jest autonomia zawodowa, jednorodne kwalifikacje, udział w podejmowaniu decyzji, prestiż społeczny zawodu i sądownictwa, o tyle w przypadku kuratorów te wzory motywacyjne nie znajdują zastosowania. Nie są oni bowiem wyodrębnioną w strukturze organizacyjnej sądu i autonomiczną grupą zawodową, nie uczestniczą w podejmowaniu decyzji mających wpływ na funkcjonowanie sądu nawet w sprawach, za które są merytorycznie odpowiedzialni. Co prawda reprezentują oni sąd – instytucję o wysokim prestiżu społecznym, jednakże działanie tego typu instrumentu motywacyjnego, zwanego nagrodami systemowymi jest znacznie ograniczone ze względu na zmienną psychologiczną, jaką jest spostrzeganie równości między elementami systemu. I tak kuratorzy mają poczucie przynależności do grupy zawodowej o niższym statusie organizacyjnym, z niższym wynagrodzeniem, gorzej traktowaną przy rozdziale nagród i instytucjonalnych zasobów materialnych (np. materiałów piśmiennych, przydziału pokoi, miejsc na parkingu itd.).

Wymienione cechy aktualnie obowiązującego systemu organizacyjnego kurateli sądowej wskazują, naszym zdaniem, na konieczność dokonania takich zmian, które stworzą dogodne warunki do rozwoju idei kurateli w Polsce, najbardziej popularnej i niekiedy jedynej formy pomocy nieletnim i małoletnim, realizowanej w warunkach naturalnego środowiska społecznego i podniesienia poziomu jej efektywności.

Miejsce kuratorów w systemie organizacyjnym sądu

Proponowane zmiany obejmują wyodrębnienie zespołu kuratorskiego w strukturze organizacyjnej sądu. Pierwsza propozycja, która ma charakter docelowy, dotyczy powołania w sądzie rejonowym Wydziału Kuratorskiego (Biura Kuratorów), równorzędnej jednostki organizacyjnej do innych Wydziałów wraz z Przewodniczącym (Kierownikiem Biura) bezpośrednio służbowo podległym Prezesowi Sądu Rejonowego. Kuratorzy zatrudnieni w Wydziale podlegaliby służbowo przewodniczącemu wydziału kuratorskiego, następnie prezesowi sądu rejonowego, kuratorowi wojewódzkiemu i prezesowi sądu wojewódzkiego. W dużych sądach przewodniczący wydziału kuratorskiego mógłby powoływać zespoły kuratorskie wraz z ich

kierownikiem. Bezpośrednim przełożonym kuratorów byłby wówczas kurator mianowany na przewodniczącego przez prezesa sądu. Jego zadaniem byłoby organizowanie pracy podległym mu kuratorom, kontrolowanie i motywowanie do pracy, planowanie i koordynowanie działań profilaktycznych i resocjalizacyjnych. Są to zadania, które obecnie wchodzą w zakres obowiązków przewodniczącego Wydziału Rodzinnego. Zespół kuratorski, będący równorzędną komórką organizacyjną do Wydziału Rodzinnego, nie byłby z nim powiązany hierarchicznie, lecz funkcjonalnie. Ten sam rodzaj więzi organizacyjnych łączyłby sędziów i kuratorów. Wydziały te współdziałałyby przy realizacji wspólnych celów ale osiąganymi przy pomocy różnych mechanizmów i różnych procedur. Kooperacja musiałaby polegać na uzgadnianiu, powiadamianiu, porozumiewaniu się itp. Ponadto między tymi wydziałami powinny istnieć więzi informacyjne. Można przypuszczać, że tego typu zmiany musiałaby pociągnąć za sobą wypracowanie sprawnych poprzecznych kanałów informacyjnych obejmujących łączność dokumentacyjną, kontakty typu konferencyjnego, techniczne środki przekazu itp.

Pomimo zasygnalizowanych trudności w sferze obiegu informacji, zalety tej propozycji są następujące:

- spłaszczona struktura hierarchiczna z większą ilością funkcjonalnych i poprzecznych więzi informacyjnych, co jest zgodne z postulatami teorii organizacji i zarządzania;
- uproszczenie kanałów informacyjnych, co zmniejsza zakłócenia w odbiorze informacji (z góry na dół i z dołu do góry);
- bezpośredni kontakt kierownika z podwładnymi;
- uproszczona i jednolita droga służbowa;
- warunki do innowacji i zwiększonego poczucia odpowiedzialności.

Dругa propozycja jest, naszym zdaniem, propozycją pośrednią w drodze dojścia do modelu docelowego. Dotyczy ona wyodrębnienia zespołu kuratorów w samodzielnej komórce organizacyjnej podległej Przewodniczącemu Wydziału Rodzinnego, zwaną przez nas Zespołem Kuratorów, wraz ze swoim kierownikiem mianowanym przez prezesa sądu spośród kuratorów i obsługą administracyjną. Zmiana ta wiązałaby się z przekazaniem części uprawnień kierowniczych kierownikowi zespołu i z uwzględnieniem tej funkcji w tabeli zaszerzegowania. Zaletą proponowanej zmiany jest scedowanie na kuratorów obowiązku organizacji pracy i ponoszenia odpowiedzialności za wykonywany zakres czynności zawodowych. Zdecydowaną zaś wadą jest utrzymanie wysmukłej i wieloszczeblowej struktury hierarchi władzy, która w zasadzie dotyczy wyłącznie kuratorów. I tak kurator podlegałby kierownikowi zespołu, przewodniczącemu wydziału rodzinnego, prezesowi sądu rejonowego, kuratorowi wojewódzkiemu i prezesowi sądu wojewódzkiego.

Proponowane rozwiązania organizacyjne są wyrazem następujących założeń:

- kuratorzy sądowi są merytorycznymi pracownikami sądu;
- kuratorzy sądowi są autonomicznym zespołem wkomponowanym w strukturę organizacyjną sądu;
- kuratorów sądowych oraz sędziów łączy więzi funkcjonalne i informacyjne nie zaś służbowe i kontrolne.

Założenie to wiąże się z kontrolną funkcją sądu. Obecne przepisy dają szerokie uprawnienia kontrolne sędziom rodzinnym. Sędzia rodzinny zatem sprawuje nie tylko kontrolę nad legalnością wykonywanych orzeczeń ale także kontrolę merytoryczną w zakresie strategii i procedury bądź resocjalizacyjnej, bądź opiekuńczo-wy-

chowawczej. Naszym zdaniem kontrolna funkcja sądu powinna się ograniczać do legalności i praworządności wykonania sądowego orzeczenia. Merytoryczną kontrolę nad legalnością nadzoru kuratorskiego powinien zaś sprawować kompetentny kurator pełniący funkcję kierowniczą.

II. Model roli zawodowej kuratora sądowego

Zawód kuratora sądowego ma wyraźnie usługowy charakter. W Polsce wyodrębnił się on na zapotrzebowanie wymiaru sprawiedliwości nie zaś na przykład społeczności lokalnych, czy instytucji pomocy społecznej, jak to miało miejsce w krajach zachodnich. Stąd też kuratela sądowa jest u nas merytorycznie i organizacyjne integralnie związana z sądem. Zakres czynności zawodowych kuratora jest zatem określony potrzebami sądu rodzinnego oraz zadaniami wynikającymi z nadzoru kuratorskiego, będącego środkiem sądowym. Model roli zawodowej kuratora może być więc określony poprzez wskazanie jej funkcji wewnętrznej wyróżnionej ze względu na oczekiwania sądu oraz funkcji zewnętrznej, która wiąże się z oczekiwaniami szerszego systemu społecznego.

Zakres czynności zawodowych kuratora, wynikający z funkcji wewnętrznej, wyznaczają z jednej strony etapy postępowania jurysdykcyjnego, z drugiej zaś struktura organizacyjna sądu. Pierwsze nazywamy czynnościami wspomagającymi sąd w fazie postępowania wyjaśniającego, rozpoznawczego i wykonawczego w sprawach opiekuńczych, w sprawach nieletnich oraz w sprawach osób uzależnionych od alkoholu i innych środków odurzających. Drugie — czynnościami organizacyjnymi związanymi z pracą zespołu kuratorskiego, tj. organizacją pracy, samokształceniem, wewnętrzną kontrolą merytoryczną i oceną efektywności.

Czynności zawodowe kuratora wynikające z funkcji zewnętrznej są niezależne od postępowania jurysdykcyjnego ale określone przez szeroko rozumianą profilaktyczną funkcję sądu rodzinnego i nieletnich. Jedne są związane z realizacją nadzoru kuratorskiego nad nieletnimi i małoletnimi (tzw. czynności resocjalizacyjne), drugie — z kształtowaniem środowiska, w którym na co dzień funkcjonują podopieczni kuratora i ich rodziny (tzw. czynności wczesnoprofilaktyczne). W tym przypadku chodzi o uaktywnienie różnych służb społecznych we wczesnym etapie zaburzeń w procesie socjalizacji dzieci i młodzieży oraz zakłóceń w rodzinie, co może w konsekwencji zmniejszyć wpływ spraw do sądów rodzinnych oraz usprawnić pracę kuratora w zakresie czynności resocjalizacyjnych.

Czynności wspomagające sąd

Czynności związane z procesem sądowym tworzą aktualnie największą grupę w systemie czynności składających się na zawód kuratora sądowego. Tradycyjnie w postępowaniu wyjaśniającym kurator przeprowadza na zlecenie sądu wywiad środowiskowy. Wydaje się on funkcjonalnym narzędziem służącym wstępnemu rozpoznaniu sytuacji środowiskowej dziecka, jednakże dane uzyskane tylko z wywiadu środowiskowego nie stanowią wystarczającej podstawy do podjęcia odpowiedniej decyzji przez sąd. Dlatego też proponujemy, by w postępowaniu wyjaśniającym i rozpoznawczym kurator podejmował, na zlecenie sądu, czynności diagnos-

tyczne. Ich celem powinno być wszechstronne rozpoznanie sytuacji wychowawczej dziecka. Chodzi więc tu o diagnozę środowiska rodzinnego i rówieśniczego, sytuacji szkolnej dziecka, poziomu przystosowania społecznego, form zaburzeń w procesie socjalizacji itd. W postępowaniu diagnostycznym kurator powinien przeprowadzić wywiad w środowisku rodzinnym i szkolnym, rozmowę indywidualną typu klinicznego z dzieckiem, przeanalizować dokumenty dziecka, jak np. z poradni wychowawczych, szkoły i innych instytucji, z którymi dziecko lub jego rodzice mieli kontakt itp. Tylko bowiem pogłębiona diagnoza sytuacji wychowawczej dziecka może stanowić podstawę zaprojektowania reakcji sądowej, co byłoby naturalną konsekwencją przeprowadzonego rozpoznania kuratorskiego. Na podstawie diagnozy kurator może zaproponować sądowi sposób rozwiązania sytuacji dziecka. Może więc on proponować środki zawarte w ustawie ale także inne, mniej konwencjonalne acz adekwatne do sytuacji dziecka. W poszukiwaniu środków niekonwencjonalnych szczególną rolę powinien odgrywać kurator, który z racji swojej profesji zna otoczenie społeczne i jego potencjalne i rzeczywiste możliwości korekcyjne i profilaktyczne. Zatem kurator może zaproponować sądowi zobowiązanie dziecka i jego opiekunów na przykład do osobistego cotygodniowego składania sprawozdań z własnej aktywności, do uczęszczania na zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze, czy zajęcia socjoterapeutyczne, do ukończenia określonego kursu przysposobienia zawodowego itp. To kurator bowiem powinien być, w pewnym sensie, odpowiedzialny za poszerzenie katalogu sądowej reakcji na zachowania antyspołeczne dzieci i młodzieży i ich zwykle niekorzystną sytuację wychowawczą. Reasumując, w sądowym postępowaniu wyjaśniającym kurator może, na zlecenie sądu:

- przeprowadzić wywiad środowiskowy służący rozpoznaniu sytuacji rodzinnej dziecka, który jednak nie stanowi podstawy do sformułowania wniosku dotyczącego środka sądowego lub sądowej reakcji;

- sporządzić diagnozę pedagogiczną, korzystając z danych zebranych przez siebie i inne placówki, kończącą się uzasadnionym wnioskiem odnośnie sądowego środka lub sądowej reakcji.

W przypadku przeprowadzonej, na zlecenie sądu, diagnozy pedagogicznej kurator powinien obligatoryjnie uczestniczyć w sądowym postępowaniu rozpoznawczym, co pozwoliłoby na:

- zaprezentowanie przez kuratora propozycji co do sposobu rozwiązania sytuacji dziecka wraz z uzasadnieniem;

- uzyskaniu przez sąd dodatkowych informacji niezbędnych, w jego opinii, do podjęcia właściwej decyzji;

- ustosunkowaniu się stron procesowych do propozycji kuratora sądowego.

Obok zadań diagnostycznych w sądowym postępowaniu wyjaśniającym kurator sprawuje także nadzór tymczasowy oraz, na zlecenie sądu, wskazuje osobę godną zaufania, która mogłaby podjąć się opieki nad dzieckiem. Uogólniając, rola kuratora w sądowym postępowaniu wyjaśniającym w naszej propozycji została sprowadzona do roli diagnosty nie zaś jak dotychczas, osoby przeprowadzającej wywiad środowiskowy oraz do udzielenia pomocy nieletniemu lub małoletniemu do chwili podjęcia przez sąd odpowiedniej decyzji. Na zakończenie należy również podkreślić, że kurator jako osoba reprezentująca interes dziecka, wychowująca i kształtująca system wartości nie może podejmować żadnych czynności typu „prokuratorskiego” czy „sędziowskiego”, „komorniczego”, „policyjnego” a nawet administracyjnego. Zalecane niekiedy przez sąd tego typu czynności w postępowaniu wyjaśniającym,

rozpoznawczym i wykonawczym eliminują w zasadzie możliwość prowadzenia lub koordynacji przez kuratora dalszego procesu wychowawczego lub resocjalizacyjnego wobec podopiecznych.

Nadrzędnym zadaniem kuratora w postępowaniu wykonawczym jest sprawowanie orzeczonego przez sąd nadzoru kuratorskiego. Wówczas to jego czynności zawodowe są bardziej podporządkowane oczekiwaniom szerszego systemu społecznego niż sądu jako instytucji orzekającej. Toteż czynności związane z wykonywaniem samodzielnego i autonomicznego środka sądowego zostały włączone do czynności wychowawczo-resocjalizacyjnych. Jednakże dotychczasowe zadania kuratora w sądowym postępowaniu wykonawczym polegają także na przygotowywaniu wykonawczych sesji sądu, co sprowadza się w istocie rzeczy do przeglądania akt pod kątem terminowości składania sprawozdań i opinii napływających z odpowiednich placówek realizujących sądowe orzeczenie. W konsekwencji kurator wykonuje czynności administracyjne, stereotypowe, nie wymagające specjalistycznego przygotowania. Jeśli jednak dokonuje analizy sprawozdań z odpowiednich placówek, wówczas wchodzi w zakres kompetencji ich merytorycznych pracowników lub też realizuje kontrolną funkcję sądu. Powstaje jednak wówczas pytanie, czy kurator ma prawo kontrolować realizację orzeczonych przez sąd środków instytucjonalnych? Jeśli tak – to nie został on wyposażony w odpowiednie instrumenty, jeśli nie – to jego rola ogranicza się do sprawowania kontroli nad aktami, którą to z powodzeniem może wykonywać pracownik administracyjny. Przyjeliśmy zatem, iż w postępowaniu wykonawczym kurator sądowy sprawuje opiekę tylko nad wykonaniem orzeczeń sądowych, które są realizowane w warunkach środowiska naturalnego. W zakres czynności kuratora sprawującego opiekę kuratorską nad nieletnimi i małoletnimi, wobec których orzeczono środki o charakterze wolnościowym, wchodzi:

- przyjmowanie sprawozdań ustnych lub pisemnych od osób do nich zobowiązanych;
- bieżący przegląd korespondencji dotyczącej środka „wolnościowego”;
- podejmowanie czynności o charakterze interwencyjnym;
- podejmowanie czynności związanych z przygotowaniem sesji wykonawczych oraz uczestnictwo w posiedzeniach wykonawczych sądu.

Reasumując, podstawowymi zadaniami kuratora zawodowego w postępowaniu wykonawczym byłyby: realizacja nadzoru kuratorskiego oraz sprawowanie opieki nad nieletnimi i małoletnimi, wobec których sąd orzekł środek realizowany w warunkach naturalnego środowiska społecznego.

Organizacyjne czynności kuratora

Czynności organizacyjne kuratora związane są z pracą zespołu kuratorskiego. Wyodrębnienie zespołu kuratorskiego w strukturze organizacyjnej sądu nakłada na kuratorów obowiązek organizacji pracy i ponoszenia odpowiedzialności za wykonywany zakres czynności zawodowych. Kurator będzie zatem podejmował zadania wynikające z organizacji pracy, samokształcenia oraz wewnętrznej kontroli i oceny efektywności.

Czynności resocjalizacyjne kuratora

Nadzór kuratorski realizuje bądź cele resocjalizacyjne w przypadku nieletnich sprawców czynów karalnych, bądź cele wychowawcze w przypadku małoletnich. Zawsze jednak praca kuratora ukierunkowana jest na korygowanie środowiska wychowawczego i na kształtowanie pożądanych zachowań i postaw podopiecznego. Cele te kurator winien realizować metodą indywidualnych przypadków. Polega ona na bezpośrednim wpływie kuratora na osobę wychowanka, co wiąże się z nawiązaniem osobistych kontaktów i budowaniem więzi emocjonalnej, które mają charakter wychowawczy bądź korekcyjny oraz na udostępnieniu podopiecznemu świadczeń społecznych czyli umożliwienie mu korzystania z form pomocy oferowanej przez środowisko lokalne (np. szkoła, świetlica itd.). Na działanie kuratora w każdym konkretnym indywidualnym przypadku składa się:

- postępowanie diagnostyczne zmierzające do określenia głównego problemu dziecka i jego aktualnych i potencjalnych możliwości rozwojowych, przyczyn niekorzystnego funkcjonowania społecznego i stanu środowiska społecznego sprzyjających realizacji celów wychowawczych i korekcyjnych;
- sporządzenie planu postępowania korekcyjnego i wychowawczego;
- prowadzenie indywidualnego przypadku według opracowanego planu.

Czynności profilaktyczne

Zapobieganie przestępczości to między innymi kształtowanie środowiska społecznego. Rola kuratora polegałaby zatem na współdziałaniu z instytucjami lokalnymi i samorządami w zakresie:

- organizowania doradztwa wychowawczego i prawnego,
- inspirowania i współrealizowania programów zapobiegających ubóstwu i biedzie, z których to środowisk wywodzą się najczęściej sądowi podopieczni;
- inspirowania i realizowania programów edukacyjno-profilaktycznych w środowisku lokalnym;
- podejmowania działań wspierających rodzinę;
- wzbogacania środowiska w instytucje pomocy stałej i okresowej, itp.

III. Struktura awansu poziomego kuratorów

Aktualna struktura awansu poziomego kuratora obejmuje 4 stopnie kuratorskie i związane z nimi zróżnicowanie płacowe. W istocie rzeczy kryterium finansowe stanowi podstawę idei awansu poziomego. Nie jest to jednak jedyny czynnik motywujący, wkomponowany w strukturę awansu poziomego. Postulujemy więc powiązać awans poziomy ze zróżnicowaniem obowiązków i uprawnień, który tym samym stanie się integralną częścią szeroko pojętej organizacji pracy kuratora. Na strukturę awansu poziomego kuratora składać się będą:

- stopnie kuratorskie i przypisany im zakres dodatkowych obowiązków i uprawnień;
- warunki i tryb awansu poziomego;
- kryteria i procedura oceny pracy kuratora.

Proponujemy utrzymać aktualne stopnie zawodowe kuratora (kurator stażysta, kurator, kurator starszy, kurator specjalista). Zadaniem stażu kuratorskiego jest przygotowanie do pełnienia roli zawodowej kuratora, toteż obowiązki kuratora stażysty zostały sprowadzone do uczestnictwa w szkoleniu oraz współuczestniczeniu w prowadzeniu nadzorów kuratorskich przez kuratora — opiekuna stażysty. Kurator natomiast realizuje przede wszystkim nadzory własne oraz przeprowadza wywiady środowiskowe na zlecenie sądu a także współpracuje z osobami i instytucjami w ramach realizacji powierzonych mu zadań. Starszy kurator ze względu na większe doświadczenie i kompetencje nabywa uprawnienia do przeprowadzania diagnozy pedagogicznej i sporządzania na jej podstawie opinii na użytek sądu oraz sprawowania opieki merytorycznej nad stażystami. Może także przyjąć niektóre funkcje organizacyjne, jak koordynowanie i kierowanie pracą zespołu kuratorskiego oraz uczestnictwo w pracy zespołów powołanych do merytorycznej kontroli nad pracą kuratorów. Kurator specjalista odpowiedzialny zaś by był za organizację i prowadzenie działalności profilaktycznej w środowisku otwartym, za przygotowywanie i prowadzenie doskonalenia zawodowego, za prowadzenie kuratorskich zespołów specjalistycznych. W związku z tym kurator specjalista powinien uzyskać jedną z trzech specjalizacji, tj. terapeuty, diagnosty lub „menadżera środowiskowego”.

Uzyskiwanie awansu zawodowego wiązać się powinno ze spełnieniem określonych wymagań formalnych, jak:

- staż pracy w zawodzie kuratora sądowego;
 - pozytywne oceny rocznych kontroli merytorycznych;
- oraz wymagań merytorycznych, jak:
- zdobywanie odpowiedniego poziomu wiedzy i specjalistycznych umiejętności;
 - opracowanie i realizacja autorskich programów korekcyjnych, profilaktycznych, lub edukacyjnych.

Tryb awansowania daje możliwość kuratorowi, a nie jego przełożonym, występowania o mianowanie na kolejne stanowisko kuratorskie. Wniosek taki, zaopiniowany przez kierownika zespołu kuratorskiego, byłby rozpatrywany przez kuratora wojewódzkiego, w gestii którego pozostawałaby decyzja w sprawie wnioskowania do prezesa sądu wojewódzkiego o mianowanie na dane stanowisko kuratorskie. W przypadku zaś mianowania na stanowisko kuratora oraz uzyskania specjalizacji Komisja Egzaminacyjna powoływana przez prezesa sądu wojewódzkiego na wniosek kuratora wojewódzkiego występowałaby do prezesa sądu wojewódzkiego z wnioskiem o zatwierdzenie swojej decyzji.

Proponowane zmiany w procedurze awansu poziomego kuratorów zawodowych naszym zdaniem mogą przyczynić się do wzrostu fachowości kadr kuratorskich i wzrostu efektywności ich pracy, co w konsekwencji może wzmocnić prestiż społeczny tej grupy zawodowej i tym samym sądu jako instytucji wykonującej wolnościowe środki.

IV. Model edukacji sądowych kuratorów zawodowych

Wraz ze zmianą modelu kurateli sądowej w kierunku profesjonalnej kurateli wychowującej szczególnego znaczenia nabiera proces doskonalenia zawodowego kadry kuratorskiej. Aktualny stan rzeczy wydaje się być wielce niezadawalający. Według informacji Ministerstwa Sprawiedliwości z 1994 r. zaledwie 10% całej kadry

kuratorskiej (społecznej i zawodowej) posiada kwalifikacje do pełnienia swoich obowiązków. Wśród tych 10% znajdują się przede wszystkim kuratorzy zawodowi. Realizacja nowego modelu kurateli sądowej zakłada zaś wysoki poziom profesjonalizmu u osób podejmujących się roli kuratora. Za odpowiednie przygotowanie merytoryczne kuratorów sądowych uznajemy wyższe wykształcenie (licencjackie lub magisterskie) z resocjalizacji. Ten bowiem kierunek studiów wyposaża swoich studentów w podstawową wiedzę z zakresu prawa, kryminologii, pedagogiki resocjalizacyjnej, psychologii — zwłaszcza klinicznej i niedostosowania społecznego, socjologii dewiacji i metodyki pracy z indywidualnym przypadkiem. Studia pokrewne — socjologia, pedagogika społeczna, polityka społeczna również mogą być wystarczająco przydatne do wykonywania obowiązków kuratora, po uzupełnieniu podstawowych wiadomości z prawa, co staje się możliwe w toku odbywania stażu kuratorskiego. Również ukończenie studiów podyplomowych w zakresie profilaktyki i resocjalizacji winno upoważniać do ubiegania się o pracę w sądzie na stanowisku kuratora sądowego. W kontekście tak sformułowanych wymagań powstaje problem doksztalcania się aktualnie zatrudnionych kuratorów. Stąd też proponujemy zobowiązać kuratorów zawodowych ze średnim wykształceniem do podjęcia 3-letnich studiów licencjackich lub 4-5 letnich studiów magisterskich, a absolwentów innych niż resocjalizacyjne lub pedagogiczne kierunków do doksztalcenia w trybie bądź studiów podyplomowych organizowanych przez szkoły wyższe, bądź kursu organizowanego przez powstałe przy Ministerstwie Sprawiedliwości Centrum Doskonalenia Kadr.

Kolejnym zagadnieniem związanym z wprowadzeniem proponowanych przez nasz Zespół zmian w modelu kurateli sądowej jest przeszkolenie aktualnie zatrudnionych kuratorów zawodowych w zakresie umiejętności diagnostycznych, metodyki pracy z indywidualnym przypadkiem oraz „menadżerstwa środowiskowego”. Są to bowiem nowe zadania i czynności zawodowe, do wykonywania których nie wszyscy kuratorzy są profesjonalnie przygotowani. Postulat ten obejmuje także sędziów rodzinnych, którzy pracując w aktualnie obowiązującym systemie stereotypowo postrzegają rolę kuratora w poszczególnych fazach postępowania sądowego, co może zdecydowanie utrudniać wprowadzenie w życie nowego podejścia do procesu interwencji instytucji sądowej w los i karierę życiową młodych ludzi. Porozumienie merytoryczne między sędzią a kuratorem jest chyba jednym z nielicznych elementów decydujących o jakości pracy sądu rodzinnego. Przygotowanie kuratorów zawodowych i sędziów rodzinnych do wprowadzania w życie nowego modelu kurateli sądowej można uznać za pierwszy etap realizacji reformy, który może zadecydować o losach kurateli sądowej i związanych z nią nadziejach na wzbogacanie środowiska lokalnego w różnorodne, ale wolnościowe formy pomocy dzieciom i młodzieży z trudnymi zachowaniami bądź zagrożonym wykołajeniem społecznym i ich rodzinom.

Model edukacji zawodowej kuratorów sądowych poza kształceniem profesjonalistów, mamy nadzieję procesem przejściowym, obejmuje także, a w przyszłości jedynie, doskonalenie zawodowe. Polega ono na uzupełnianiu wiedzy o człowieku, podnoszeniu umiejętności pedagogicznych, zdobywaniu umiejętności specjalistycznych, które umożliwiają poziomy awans zawodowy, na wzbogaceniu zachowań pomocniczych oraz na doskonaleniu siebie i własnego rozwoju osobistego i społecznego.

Realizację zadań edukacyjnych proponujemy powierzyć Centrum Doskonalenia

Kuratorów Sądowych Ministerstwa Sprawiedliwości powołanemu na szczeblu centralnym lub na poziomie wojewódzkim. Byłoby ono odpowiedzialne za formy organizacyjno-programowe doształcania i doskonalenia. Mogłoby zatem opracowywać kryteria doboru kandydatów na kuratorów, zwłaszcza opracować test przydatności zawodowej (postulat ten nie zyskał w Zespole jednomyślnej akceptacji), prowadzić studia, kursy w zakresie metodyki pracy kuratora oraz kursy specjalistyczne, organizować konferencje metodyczne służące głównie wymianie doświadczeń kuratorów, prowadzić seminaria i warsztaty. Na szczeblu wojewódzkim proponujemy powołać samodzielne stanowisko kuratora specjalisty do spraw doształcania i doskonalenia, który by dokonywał rozpoznania potrzeb kuratorów w tym zakresie i współpracował z Centrum Doskonalenia Kadr Kuratorskich. Organizowałby także wewnętrzne i zewnętrzne doskonalenie zawodowe, upowszechniał fachową literaturę specjalistyczną i materiały metodyczne, był inspiratorem samokształcenia. Proponujemy także, by Ministerstwo Sprawiedliwości wydzieliło odrębne finanse dla potrzeb kurateli sądowej aby osoby doskonalące się wesprzeć finansowo w formie częściowej a niekiedy i całkowitej refundacji kosztów kształcenia w Centrum lub w innych placówkach, a także w ośrodkach akademickich. Uważamy bowiem, iż koszt kształcenia mogą ponosić osoby zainteresowane pracą zawodową kuratora przy częściowym wsparciu resortu.

V. Uwagi końcowe

Proponowany model kurateli sądowej obejmuje zmiany w strukturze organizacyjnej sądu oraz w zakresie merytorycznej aktywności zawodowej kuratora sądowego. Pociąga to za sobą prawdopodobnie wprowadzenie odpowiednich uregulowań prawnych w przepisach o ustroju sądów oraz w rozporządzeniu o kuratorach. Wprowadzenie zaś zmian w praktyce sądów i kurateli powinno, naszym zdaniem, przebiegać globalnie a nie wyrywkowo, początkowo być może tylko w kilku sądach. Proponowana strategia umożliwi bowiem weryfikację propozycji i udoskonalenie przygotowanego przez nas modelu, który został opracowany na podstawie naszych doświadczeń praktycznych, wiedzy teoretycznej i znajomości kierunków ewolucji tej formy pomocy w krajach wysoko rozwiniętych.

Raport Komisji powołanej do opracowania systemu sądowej kurateli dla dorosłych

I. Wprowadzenie

Rzeczą charakterystyczną, związaną z rozwojem, celami i funkcjami profilaktyki kryminalnej jest tworzenie, doskonalenie i poszukiwanie coraz bardziej skutecznych środków i metod oddziaływania na sprawców przestępstw oraz systemu środków penalnych niezbędnych z punktu widzenia ograniczenia i zwalczania zjawiska przestępczości.

W tym kontekście powstała i rozwija się idea probacji, przez którą należy rozumieć działalność profesjonalną podmiotów na rzecz jednostek dysfunkcyjnych psychospołecznie w rygorach właściwych dla wolnościowych sankcji karno-prawnych. Próbę definicji probacji podaje Stanisław Paweł: „Probacja jest metodą postępowania z osobami, które z powodu popełnienia przestępstwa poddano próbie wiążąc je z określonymi warunkami, oddaniem pod nadzór sądowy i związany z nim systemem resocjalizacji”¹.

Potrzeby racjonalnej polityki kryminalnej nie wymuszają rezygnacji z surowych środków penalnych, niemniej jednak coraz większe znaczenie zyskuje zasada ograniczenia ich do rozmiarów niezbędnych, koniecznych dla ochrony społeczeństwa.

We współczesnych rozwiązaniach legislacyjno-karnych, wszędzie tam gdzie cele resocjalizacyjne można osiągać na innej drodze niż więzienie, w coraz większym zakresie sięga się do środków nie związanych z pozbawieniem wolności. Probacja może i powinna być systemem poprawczym, który umożliwia skazanemu udany powrót do społeczeństwa, poprzez rzeczywisty wkład realizacji odwetowych, sprawiedliwości formalnej, sprawiedliwości wyrównawczej, dając jednocześnie szanse rehabilitacji w ramach kontrolowanej wolności².

II. Metodologia reformowania kurateli sądowej dla osób dorosłych

Istotnym elementem systemu probacji jest kurator sądowy, którego należy traktować jako autonomiczną instytucję prawną, wyodrębnioną w funkcjonalną całość ze względu na to, że w sposób praktycznie wyczerpujący realizuje dostatecznie ważne zadania dla określonego typu stosunków społecznych³. Ten sposób prezentacji zagadnienia pozwala także traktować instytucję prawną (kuratę) jako *sui generis* system społeczny, przez który rozumie się uporządkowany w określony sposób zbiór elementów wzajemnie powiązanych i stanowiących jednolitą całość⁴.

¹ S. Paweł, *Resocjalizacja recydywistów w systemie nadzoru ochronnego*, Warszawa 1977, s. 28.

² H. Kołakowska-Przełomiec, *Zapobieganie przestępczości — studium kryminologiczne*, Wrocław 1984, s. 49 i n.

³ K. Opalek, J. Wróblewski, *Zagadnienia teorii prawa*, Warszawa 1969, s. 93.

⁴ J. Zieleniewski, *Organizacja zespołów ludzkich*, Warszawa 1967, s. 46.

System społeczny jest zatem modelowym układem strukturalnym nastawionym na osiąganie pewnych celów, które realizowane są przez podmioty zorganizowane w określoną całość.

A zatem instytucja kurateli sądowej może być rozpatrywana jako taki właśnie system społeczny powołany do wykonywania określonych funkcji, zadań i czynności z zakresu polityki kryminalnej.

Rozpatrywanie kurateli jako systemu w ramach szerszej zbiorowości – makro-systemu (probacja) narzuca potrzebę prowadzenia analiz reformatorskich w dwóch zasadniczych, wyodrębnionych ze względów poznawczych, płaszczyznach:

a) przedmiotowej, obejmującej cele, funkcje, środki oraz wzajemne powiązania między poszczególnymi zadaniami;

b) podmiotowej, obejmującej zbiór stosunków interpersonalnych, system stanowisk i pozycji społecznych uczestników systemu oraz instytucji uczestniczących w realizacji jego celów i wzajemne powiązania między nimi⁵.

Analiza systemu społecznego w płaszczyźnie przedmiotowej prowadzona jest zazwyczaj za pośrednictwem opisu i oceny zadań, które mają w efekcie przynieść osiągnięcie założonego celu. Mówiąc o ocenie działań realizujących cele systemu, mamy na myśli wartościowanie wzajemnych sprzężeń między poszczególnymi zadaniami i ich grupami z punktu widzenia współprzyczyniania się do realizacji celu głównego⁶. Zadania jednorazowe bądź rodzajowo zbliżone do siebie, powtarzające się, możliwie stabilne, które są jednocześnie środkami do osiągnięcia celu końcowego, nazywamy funkcjami⁷. Za Parsonsem wyróżnić można w każdym systemie społecznym cztery zasadnicze funkcje:

funkcję zewnętržno-celowościową,

funkcję zewnętržno-instrumentalną,

funkcję wewnętržno-celowościową,

funkcję wewnętržno-instrumentalną⁸.

Funkcja zewnętržno-celowościowa polega na zrealizowaniu przez dany system społeczny celu, który tenże system społeczny pełni na rzecz środowiska zewnętrznego (całego społeczeństwa).

Funkcja zewnętržno-instrumentalna sprowadza się do przystosowania realizacji celów do konkretnych warunków, kształtowaniu tych warunków w taki sposób, aby osiągnięcie założonych celów stało się możliwe, wyborze osób objętych działaniem tego systemu oraz takie oznaczenie zasad kooperacji tego systemu z innymi podsystemami powiązanymi funkcjonalnie, aby osiągnąć założony cel.

Funkcja wewnętržno-celowościowa dotyczy zabiegów polegających na ustaleniu celów etapowych (środków do celu głównego) i ich realizacji.

Funkcja wewnętržno-instrumentalna obejmuje wielopodmiotowe działania umożliwiające kooperację (pobudzanie, porozumiewanie się), a zatem te zadania, które umożliwiają osiągnięcie postulowanej organizacji działaniami oraz likwidowanie napięć i konfliktów wewnętrznie dezintegrujących system⁹. Zaproponowany schemat

⁵ M. Mazur, *Cybernetyczna teoria układów samodzielnych*, Warszawa 1966, s. 57.

⁶ Cz. Czapów, *Socjotechnika w zakładzie pracy*, Warszawa 1975, s. 55 i n.

⁷ T. Parsons, *General Theory in Sociology*, w: K. Merton, L. Boan, L. Cotrell: *Sociology Today*, New York 1960, s. 26.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, s. 10 oraz Cz. Czapów, *Kształtowanie motywacji i postaw*, Warszawa 1976, s. 73 i idem: *Socjotechnika...*, op. cit., s. 14–15; *Wychowanie resocjalizujące, elementy metodyki i diagnostyki*, Warszawa 1978.

analityczny pozwoli przejrzeć przedstawić regulację prawną kurateli sądowej, która wchłania w siebie zarówno elementy materialno-prawne, proceduralne, wykonawcze i kontrolno-nadzorcze, a ponadto zapewni możliwość rozważenia elementów przynależnych tematycznie do różnych dyscyplin prawa karnego we wzajemnej zależności.

III. Warunki konieczne dla przeprowadzenia reformy kurateli dla osób dorosłych

1. Uznanie powszechne, iż kara pozbawienia wolności na gruncie polityki legislacyjnej, winna być sankcją penalną dla określonych tylko rodzajów czynów przestępnych i sprawców, wobec których cele kary mogą być zrealizowane ze względów prewencyjnych oraz z punktu widzenia racjonalnego i efektywnego systemu karania jedynie w warunkach izolacji więziennej.

2. Wprowadzenie kar pośrednich oraz systemu probacji stwarzającego podstawy do rozbudowania katalogu środków penalnych, gwarantujących ich stosowanie według reguł ekwiwalentności, sprawiedliwości powszechnej oraz uwzględniając rzeczywiste koszty jednostkowe i społeczne.

3. Zaadoptowanie na grunt prawa kurateli klinicznej dla osób dorosłych, będącej w istocie kuratelą o resocjalizacyjnym charakterze i stanowiącą autonomiczną służbę społeczną.

4. Zmiany jakościowe systemu o charakterze strukturalnym wymagają równoczesnych działań strategicznych na poziomie przedmiotu tychże zmian, rozumianego jako mikroukład społeczny, struktur organizacyjnych oraz otoczenia społecznego.

Inicjatywa reformy oznacza zamiar przeprowadzenia zmian wewnątrz, które mają na celu jego ulepszenie bądź usprawnienie. Jest to zabieg socjotechniczny, który lokuje się między skrajnościami: stagnacja i rewolucja.

Stagnacja jest stanem bezruchu, który charakteryzuje się rezygnacją z jakichkolwiek zmian albo dokonywaniem korekt, które w niczym nie naruszają funkcji, zadań, struktury lecz umacniają organizację instytucji i przebiegające w niej procesy, nawet jeżeli z punktu widzenia przeobrażeń w makrostrukturze są one anachroniczne. Natomiast rewolucja to próba zmiany generalnej, o jakościowym zasięgu globalnym, która modyfikuje organizację całej instytucji i instytucji systemowo z nią sprzężonych. A zatem reforma jest metodą modernizacyjną, która akceptując pewne stałe elementy (np. sądowy charakter kurateli) dąży do zmiany innych elementów systemu w celu podniesienia efektywności lub sprawności organizacyjnej a nie homeostazy.

Myśl reformatorska może być inspirowana nastawieniami konserwatywnymi, liberalnymi bądź radykalnymi, które decydują o granicach, głębokości i motywach tychże zmian.

IV. Model kurateli sądowej w ujęciu układu polifunkcyjnego

Funkcja zewnętrzno-celowościowa kurateli dla dorosłych jest zbieżna z generalnymi funkcjami prawa karnego i polega na utrzymaniu określonego porządku stosunków społecznych oraz na ochronie za pośrednictwem dozoru kuratorskiego tych dóbr społecznych, które państwo uznaje za szczególnie cenne. Zadaniem całego

systemu środków penalnych jest bowiem ochrona społeczeństwa przed przestępstwem jako czynem jednostkowym i przestępczością jako zjawiskiem społecznym¹⁰. Mimo, iż wewnątrz prawa karnego środki penalne są zróżnicowane pod względem celów i funkcji szczegółowych, to jednak, rozpatrywane w kontekście polityki społecznej, podporządkowane są jednolitemu celowi: osiągnięciu takiej sytuacji, aby osoby poddane ich działaniom nie popełniły w przyszłości przestępstw i aby działanie ogólnoprewencyjne powstrzymało innych członków społeczeństwa od zachowań inkryminowanych. Idei ochrony społeczeństwa przed przestępczością służy dozór kuratorski wykonywany w ramach różnych środków penalnych, nastawiony na jurydyczną poprawę zachowania podopiecznych. Należy odróżnić zewnętrzną – jurydyczną poprawę od poprawy pedagogicznej (wewnętrznej), będącej konsekwencją specjalistycznych działań poprawczo-korekcyjnych wywołujących zmiany w systemie zachowania jednostek. O ile bowiem poprawa jurydyczna jako rezultat nacisku i zagrożenia trwa dopóki istnieje zewnętrzna presja, to poprawa wychowawcza jest rezultatem istotnych przewartościowań w systemie norm i reguł zachowań, nastawień, ustosunkowań i postaw, i jest zmianą względnie trwałą i niezależną od bodźców i wymuszonych stanów zewnętrznych.

Projektowany model kurateli sądowej powinien jednoznacznie wypełniać cele nastawione na rzeczywistą poprawę w wyniku wewnętrznego przewartościowania hierarchii przekonań, norm i postaw, gdyż jest to jedyna gwarancja trwałej zmiany zewnętrznego działania człowieka, zabezpieczając tym samym ochronę społeczeństwa.

W nowoczesnej polityce społecznej podkreśla się rolę prawa jako czynnika kształtującego postawy społeczeństwa wobec kary, przestępcy i metod zapobiegania przestępczości. Wychodząc z tych założeń należy uznać, iż na treść funkcji zewnętrzno-celowościowej składać się będą działania, których celem jest uświadomienie społeczeństwu, iż można ochronić je przed przestępczością również za pośrednictwem innych środków (w tym środków probacji wykonywanych przez kuratorów sądowych dla osób dorosłych) niż klasyczne środki represji. Chodzi zatem o rozbicie funkcjonującego w świadomości społecznej mitu represji i opartego na nim rozumowania, że kara skuteczna, to kara surowa i że wzmaganie elementów represyjnych podnosi jej skuteczność. Jest to zadanie ważne, ponieważ represyjne postawy wobec przestępców właściwe są również czynnikom oficjalnym i organom wymiaru sprawiedliwości. Znajduje to wyraz w tym, że polski system karny jest jednym z najbardziej punitivnych w skali światowej¹¹. Teza o skuteczności represyjnego modelu zwalczania przestępczości nie znalazła potwierdzenia w badaniach empirycznych i zapewne na tej podstawie coraz częściej podkreśla się w literaturze potrzebę kształtowania innych postaw wobec kary i przestępcy¹².

Funkcja zewnętrzno-instrumentalna ma charakter operacji regulacyjnych i w stosunku do kurateli sądowej – określa krąg osób, które mogą być poddane działaniu tego środka oraz warunki jego stosowania i wykonywania. W efekcie zapewnia więc praworzadne i zgodne z zasadami prawa karnego wykonawczego stosowanie instytucji dozoru kuratorskiego. Instytucja kurateli sądowej jest zatem udziałem dwóch zintegrowanych ze sobą procesów:

¹⁰ L. Lernell, *Zarys kryminologii ogólnej*, Warszawa 1973, s. 38.

¹¹ J. Jasiński, *Punitivność systemów karnych. Rozważania nad zakresem, formami i intensywnością penalizacji*, „Studia Prawnicze” 1973, z. 35, s. 24.

¹² A. Bałandynowicz, *Probacja. Wychowanie do wolności*, Warszawa 1996, s. 11–38.

– procesu reedukacji skazanego w zakładzie karnym, którego skuteczność uzależniona jest od koncepcji systemu penitencjarnego i praktycznych możliwości administracji więziennej oraz kuratora penitencjarnego (dozór przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu, pomoc postpenitencjarna);

– procesu resocjalizacji w warunkach wolności dozorowanej, którego efektywność uzależniona jest od działań wychowawczych kuratora i wpływu środowiska (dozór przy warunkowym zawieszeniu, kara ograniczenia wolności, warunkowe umorzenie).

Wymienione elementy są ze sobą funkcjonalnie powiązane. Obydwa są bowiem zorientowane na osiągnięcie tego samego celu, a efekty uzyskane w fazie wcześniejszej warunkują przebieg i rezultat działań po niej następujących. Wskaźnikiem powodzenia tych zintegrowanych ze sobą procesów jest podejmowanie przez jednostkę i należyte wypełnianie konstruktywnych ról społecznych. Skoro w ostatecznym rozrachunku celem kurateli sądowej jest reformowanie postaw szczególnie niebezpiecznych jednostek, to funkcjonowanie tego środka należy projektować w rygorach właściwych dla wychowania resocjalizującego.

Przedmiotem oddziaływań resocjalizacyjnych jest w tym przypadku osobowość sprawcy przestępstwa, podmiotem zaś sąd orzekający o zastosowaniu dozoru kuratorskiego. Organ ten jednocześnie indywidualizuje treść dozoru, dobierając adekwatny do wychowawczych potrzeb przestępcy zestaw poleceń i obowiązków, określa czas trwania dozoru i wyznacza kuratora sprawującego pieczę nad przestępcą. Projektowana reforma kurateli sądowej dla osób dorosłych różnicuje w sposób wyraźny kompetencje władcze w zakresie funkcji orzeczniczej i wykonawczej przynależne sądom i kuratorom. Zastrzega, iż kurator powinien zyskać rangę merytorycznego organu sądu, współdecydując o wyborze środka karnego oraz o jego treści związanej z zaprojektowaniem dozoru w okresie próby. Dotychczasowy brak styczności kompetencyjnej między składem orzekającym wyznaczał kuratorowi rolę posiłkową, ograniczając go do wykonywania jedynie orzeczonego przez sąd środka. W przypadku zmiany statusu pozycyjnego kuratora – przejmującego rolę obowiązkowego uczestnika postępowania sądowego – w zakresie orzekania o karze (środku probacji), zapewni się funkcjonalną łączność pomiędzy wszystkimi podmiotami kreującymi treść orzeczeń sądowych a tym samym zadania decyzyjne oraz zadania kontrolne przynależne będą także kuratorom bezpośrednio odpowiedzialnym za powodzenie procesu resocjalizacji w ramach dozoru. W przypadku zaś uznania, iż dozór kuratorski winien być realizowany strategią caseworku, tym samym podmiot – wykonawca musi mieć zagwarantowane prawo do permanentnego kształtowania treści orzeczenia (jego ciągłej modyfikacji) oraz do kontroli rozumianej jako sprawdzenie efektów przedsięwziętych uprzednio działań. Zastrzec należy z całą stanowczością, iż ta pozycja i usytuowanie procesowe kuratora w żadnym wypadku nie narusza zakresu kompetencji sądu, meriti co do niezawisłości w sprawie orzekania o winie i o rodzaju odpowiedzialności oraz nie podważa sądowej kontroli legalności wykonywanych orzeczeń. Reformą ma w sposób jednoznaczny zmienić pozycję kuratora w procesie sądowym, który dotychczas traktowany był jako środek, zaś sąd był wyłącznym jego dysponentem, wyznaczając kierunek resocjalizacji za pośrednictwem wyboru reakcji karno-prawnej oraz programowania poleceń i obowiązków.

W wyniku zmiany statusu kuratora sądowego na gruncie procedury karnej na pełnoprawny organ sądowy, stanie się kurator centralnym organem systemu środ-

ków probacyjnych. Od jego postaw, indywidualnych cech osobowości, znajomości strategii i procedury wychowania resocjalizacyjnego zależeć będzie skuteczność reformowania postaw skazanych. Kuratorzy powinni zatem być głównymi dysponentami kształtującymi warunki stosowania i wykonywania środków probacyjnych, a tym samym decydować w znacznej mierze o powodzeniu procesu resocjalizacji, ponieważ powodują zdarzenia sprawcze wywołujące odpowiednie reakcje u skazanych.

Kuratorzy, poza pierwszoplanową pracą z podopiecznymi wykonywać winni określone zadania wobec sądu. Poza funkcją wykonawczą oraz orzeczniczą — w zakresie wyłącznie współdecydowania o zastosowaniu środka penalnego, kuratorzy pełnią funkcję informacyjno-diagnostyczną polegającą na obligatoryjnym zbieraniu i opracowywaniu danych osobopoznawczych do wydawania właściwych orzeczeń sądowych i udostępnieniu ich zespołom sędziowskim — w celu zapewnienia znacznej indywidualizacji wyrokowania lub modyfikacji orzeczenia sądowego. Poza tym kuratorzy wypełniają funkcję doradczą, która obligowałaby ich do reprezentowania interesów podopiecznych. Zakres tych trzech grup zadań (funkcja orzeczniczo-wykonawcza, informacyjno-diagnostyczna oraz doradcza) przypisywanych kuratorowi sądowemu musi wywoływać określone zmiany na poziomie mikroukładu społecznego (rozumianego jako zespół określonych właściwości, walorów moralnych, umiejętności i predyspozycji dla roli zawodowej kuratora) oraz na poziomie struktur organizacyjnych dla pracy kuratorów sądowych dla osób dorosłych.

Koncepcja środków probacyjnych (w tym dozoru kuratorskiego) opiera się na idei współuczestnictwa społeczeństwa w realizacji celów polityki kryminalnej. W tej sytuacji kurator może korzystać z pomocy instytucji, które z woli ustawodawcy, bądź z racji przyjętych założeń statutowych powinny uczestniczyć w resocjalizacji przestępców. Współdziałanie kuratora z tymi instytucjami może przybierać postać obowiązku wynikającego z decyzji sądu, bądź też może być samodzielną decyzją kuratora na podstawie własnej oceny potrzeb podopiecznego. Rozwiązanie to pozwala kuratorowi na dużą swobodę postępowania, gdyż w zależności od postępów w resocjalizacji i przyjętej metody sprawowania dozoru może on odwoływać się do pomocy środowiska podopiecznego lub z takiej pomocy rezygnować. W ten sposób kurator może być wyposażony w możliwość decydowania o udziale rozmaitych instytucji, grup i kręgów społecznych w resocjalizacji skazanych.

Funkcja wewnętrzno-celowościowa sprowadza się w zasadzie do określenia celów pośrednich i ich realizacji. Cele te są środkami do osiągnięcia celu głównego. Mają zatem charakter operacji efektorycznych, ponieważ stopień ich osiągnięcia ma bezpośrednie znaczenie dla realizacji celu całej instytucji.

Kuratela sądowa jest środkiem nastawionym na eliminowanie czynników, które w konkretnym przypadku odegrały rolę kryminogenną. Odnosi się zarówno do sytuacji zewnętrznych, stymulujących proces pogłębiającej się przestępczości oraz tych właściwości psychofizycznych i psychospołecznych przestępcy, które tworzą predyspozycje sprzyjające przestępczemu wykołajeniu. Całe postępowanie wykonawcze podporządkowane jest zatem zasadzie indywidualizacji, która polega na podmiotowym i autonomicznym traktowaniu każdego przestępcy i uwzględnianiu w procesie resocjalizacji niepowtarzalnego układu jego cech osobowościowych oraz na doborze adekwatnych do resocjalizacyjnych potrzeb danego przestępcy środków i metod oddziaływania. Jakkolwiek zasada indywidualizacji rozciąga się na proces wykonawczy różnych środków karnych, to jednak w wielu przypadkach ma ona

raczej charakter postulatów i deklaracji niż metody rzeczywiście realizowanej. Trudno bowiem wyobrazić sobie w obecnych warunkach organizacyjnych taki system penitencjarny, który w pełni realizowałby zasadę indywidualizacji. Pole manewru pedagogicznego jest znacznie ograniczone reżimem zakładu oraz podstawowym zestawem środków i metod oddziaływania penitencjarnego. Tak więc na skutek samej istoty kary pozbawienia wolności i bazy organizacyjnej więziennictwa postulat indywidualnego traktowania skazanych doznaje zrozumiałych ograniczeń. W przeciwieństwie do tego, środki probacyjne (dozór kuratorski) stwarzają rzeczywiste możliwości do indywidualnego traktowania skazanych i stosowania w procesie ich resocjalizacji wszystkich środków uzasadnionych diagnozą psychopedagogiczną.

Zadania te mogą być realizowane na skutek reformy proponującej przekształcenie obecnie obowiązującej kurateli społeczno-zawodowej na zawodowo-społeczną. Najistotniejszym momentem reformy jest przyjęcie modelu kurateli klinicznej (wychowującej), co z kolei bezpośrednio wiąże się z wyraźnym zaakcentowaniem roli kuratora zawodowego, a nie społecznego, a także przyjęcie takiego modelu organizacyjnego, który gwarantowałby odpowiedni dobór ludzi na stanowiska kuratorów zawodowych, a system kurateli czynił otwartym na twórcze przekształcenia.

Aktualnie istnieją wszelkie przesłanki umożliwiające wprowadzenie zawodowstwa (profesjonalizmu) do sfery działalności prawnokarnej, gwarantującej pełną indywidualizację środków penalnych tak na poziomie polityki karnej, jak i polityki wykonawczej. Istnieje bowiem wyodrębniony system wiedzy, system etyki zawodowej, określone umiejętności i autonomia działania, wyłączne prawo do wykonywania roli zawodowej i charakterystyczne interakcje z osobami, na rzecz których wykonywany jest zawód¹³.

Wydaje się, iż kuratela sądowa z istoty najbardziej nadaje się ku temu, aby wypełniać funkcje poprawcze, a zatem zapobiegać ponownemu popełnianiu przestępstw poprzez wychowanie przestępcy. Tej idei podporządkowane powinny być cele pośrednie i procedura oddziaływania. Jest to możliwe wyłącznie na drodze odrzucenia modelu pracy kuratora jako organizatora oddziaływań resocjalizacyjnych, kontrolera i patrona, kontrolera i opiekuna aktywizującego podopiecznego do zmiany swojego zachowania z jednoczesnym zaadoptowaniem modelu klinicznego (kurateli wychowującej). Odrzucenie tych wszystkich wariantów pracy uzasadniają następujące względy:

- niedostatki istniejącego systemu opieki społecznej nie pozwalają przyjąć modelu kuratora organizatora, ponieważ w tym stanie rzeczy nie może on włączać skazanego do ogólnego systemu opieki społecznej i własnym wysiłkiem musi wypełniać te luki;

- element kontroli występuje na etapie orzekania środka probacyjnego, ustanowienia przez sąd rygorów i powołania kuratora, natomiast w stadium wykonawczym kontrola nie może występować jako samodzielna metoda działania.

Szczególnie niekorzystne jest połączenie tak rozumianej kontroli z paternalistyczną opieką (chodzi tu o opiekę, która polega na wyręczaniu, co z reguły powoduje instrumentalne traktowanie kuratora). Brak też w tym modelu wyraźnych oddziaływań wychowawczych.

Ostatni wariant kurateli (kontroli i opieki) sugeruje, iż opieka w tym ujęciu nie ma charakteru wyręczania, lecz stymuluje własną aktywność jednostki. Jednakże

¹³ D. E. Tibury, *Casework in Context*, Pergamon 1977, s. 296 i n.

sprowadzanie kurateli do opieki aktywizującej wskazuje na to, iż kuratela nastawiona jest głównie na zaspokojenie potrzeb przy współuczestnictwie osoby, ale z założenia nie zawiera w sobie działań wychowawczych i terapeutycznych. Ponadto jest to nie tylko wnioskowanie ze sformułowania — w modelu tym został mocno zaakcentowany element kontroli jako czynności polegającej na sprawdzeniu efektów działania — lecz w tym ujęciu jest ona rozumiana jako równorzędnny sposób postępowania kuratora.

Argumentacja uzasadniająca kliniczny model pracy kuratora jest następująca:

1. Charakterystyka osób (w stosunku do których sądy stosują dozory przy warunkowym zawieszeniu i zwolnieniu z odbywania kary) wynikająca z badań empirycznych, wskazuje na konieczność stosowania wobec nich specjalistycznych oddziaływań. Skazani charakteryzują się znacznym stopniem nieprzystosowania społecznego, zaburzeniami funkcjonowania w sferze psychospołecznej i somatycznej, trudnościami w podejmowaniu i pełnieniu podstawowych ról społecznych, uzależnieniem od alkoholu, wykołajaniem obyczajowym, trwałą utratą zdrowia, a nawet inwalidztwem¹⁴.

2. Właściwości te narzucają konieczność specjalistycznych oddziaływań, których nie może zapewnić istniejący powszechny system opieki społecznej i zdrowotnej. Z tego względu zabiegi korekcyjne muszą być zawarte w modelu kurateli¹⁵.

3. Skazani znajdują się w opresyjnej sytuacji przymusowej, którą tworzą między innymi: fakt uprzedniego odbycia kary, związane z tym przeżycia oraz reakcja otoczenia; fakt zmiany sytuacji życiowej i okoliczności ustanowienia dozoru kuratorskiego (środka probacji).

4. Osoby te ze względu na trudną sytuację potrzebują pomocy, a jednocześnie skłonne są do zwracania się o tę pomoc.

Funkcja wewnętrzno-instrumentalna kurateli obejmuje te wszystkie działania, które tworzą warunki sprzyjające resocjalizacji przestępców. Będą to w szczególności: granice uszczuplenia wolności osób objętych systemem kontrolowanej wolności, wynikające stąd rygory, obowiązki i polecenia, środki i metody pracy resocjalizacyjnej rozumiane jako właściwa temu typowi resocjalizacji procedura oddziaływań poprawczych, kontrolno-nadzorcze uprawnienia sądu jako organu wykonującego orzeczenia, działania represyjne zapewniające poddanie się skazanego rygorom wynikającym z istoty probacji i dyspozycjom podmiotów organizujących i wykonujących program resocjalizacji oraz granice określające czas trwania probacji (dozoru kuratorskiego).

Wymienione działania mają bezsprzecznie charakter operacji stymulujących¹⁶. Ranga tych działań w całokształcie instytucji probacyjnych pozwala określić ich treść jako pedagogiczną.

Przyjęcie klinicznego modelu kurateli sądowej dla osób dorosłych każe poszukiwać takich rozwiązań proceduralnych, które uwzględniałyby zawarte w nich warunki osobowe i sytuacyjne. Wydaje się, iż na użytek proponowanej reformy bodaj najodpowiedniejszym stylem postępowania jest casework. Według Hamiltona casework jest sumą działań i usług ukierunkowanych na pomoc jednostce w rozwiązywaniu istotnych życiowych spraw i problemów rzutujących na sferę jej postaw.

¹⁴ A. Baładynowicz, *Ludzie bez szans. Studium adopcji społecznej recydywistów*, Warszawa 1991 oraz idem, *Nieudane powroty*, Warszawa 1993.

¹⁵ *Ekspertyza Komitetu Badań i Prognoz „Polska 2000”*, Warszawa 1979, s. 112.

¹⁶ Cz. Czapów, *Kształtowanie ...*, op. cit., s. 73.

W procedurze oddziaływania, opartej na diagnozie przypadku, należy stosować bezpośrednie i pośrednie metody pracy (świadczenie praktycznych usług oraz oddziaływania środowiskowe)¹⁷. Oddziaływanie bezpośrednie jest procesem przebiegającym w toku osobistego kontaktu kuratora ze skazanym i ma na celu wywieranie wpływu na sferę postaw (wychowanie) oraz korygowanie psychicznego funkcjonowania jednostki (psychoterapia). Jeśli chodzi o metody wychowawcze stosowane w warunkach kurateli, to sprowadzają się one do oddziaływań werbalnych, organizowania sytuacji oraz do oddziaływania własnym wzorem osobowym. Zabiegi psychoterapeutyczne w sytuacji przyjęcia w ramach reformy modelu zawodo-wo-społecznego w miejsce społeczno-zawodowego kurateli sądowej, mogą sprowadzać się do zróżnicowanego stosowania w praktyce oddziaływań tego typu. Wymienione rodzaje świadczonych działań (oddziaływania wychowawcze oraz oddziaływania psychoterapeutyczne) kuratorzy są w stanie skutecznie podejmować (po odpowiednim przeszkoleniu), natomiast w razie potrzeby głębszych oddziaływań psychokorekcyjnych pożądane jest korzystanie z agend wyspecjalizowanych. Oddziaływania pośrednie obejmują świadczenia praktycznych usług oraz pracę na rzecz środowiska podopiecznego.

Nie można bowiem wpływać na osobowość skazanego nie zaspakajając jego elementarnych potrzeb i warunków o charakterze ekonomicznym. Praca na rzecz środowiska polegać winna na zapewnieniu wsparcia emocjonalnego, przychylnego usposobienia najbliższego otoczenia, które może pomóc w rozwikłaniu sytuacji trudnych i pozytywnie wpływać na zmianę postaw osoby oddanej pod dozór kuratora (środek probacji). Oddziaływanie środowiskowe odbywa się z reguły za pośrednictwem analogicznych technik jak oddziaływanie bezpośrednie. Praca tego typu przybiera także formę działań korygujących funkcjonowanie podstawowych kręgów środowiskowych oraz włączenia go w nowe układy społeczne¹⁸.

Zrealizowanie warunków sprawczych reformy systemu kurateli dla osób dorosłych oraz zorganizowanie modelu polifunkcyjnego na użytek środków probacyjnych nadaje merytoryczną treść strukturalnym przekształceniom w polityce kryminalnej. Wiąże się to z koniecznością urzeczywistnienia zmian w postaci zespołów pracowniczych działających w ramach danej struktury i dysponowania wydzieloną w tym celu częścią majątku państwowego. Modelowanie sfery wewnętrzno-administracyjnej oraz materialnej bazy systemu kurateli dla dorosłych jest zabiegiem wtórnym, którego reguły i parametry ocenne opracowuje teoria organizacji zespołów ludzkich.

Tutaj należy poprzestać na zaczerpniętej z dorobku tej dyscypliny konstatacji, że generalnym warunkiem sprawnego (efektywnego) działania instytucji jest adekwatność rozstrzygnięć organizacyjnych do jej programowych celów i zadań. Funkcjonalność kurateli zostanie zachowana w rozwiązaniach aparatu wykonawczego w sytuacji uznania, iż kuratorzy sądowi są merytorycznym organem sądu, stanowią niezależną i w pełni autonomiczną grupę zawodową, wyraźnie wbudowaną w skład podstawowych jednostek organizacyjnych sądu oraz przyznania kuratorom sądowym pozycji równoprawnej z wszystkimi organami sądowymi, co zapewni układ więzi funkcjonalnych i informacyjnych w miejsce powiązań służbowych i kontrolnych z tymi podmiotami.

W tym celu niezbędnym rozwiązaniem będzie powołanie w sądach wydziałów probacji, którymi winien kierować kurator rejonowy. Zwierzchnikiem służbowym

¹⁷ G. Hamilton, *The Theory and Practice of Social Casework*, Columbia University Press, 1961.

¹⁸ A. Bałandynowicz, *Probacja*..., op. cit., s. 75–191.

wszystkich kuratorów pełniących służbę w danym okręgu powinien zostać kurator wojewódzki, powoływany przez Ministra Sprawiedliwości spośród kuratorów zawodowych — w drodze konkursu. Kurator Wojewódzki wykonywać powinien swoje zadania za pomocą Biura Kuratora Wojewódzkiego.

Nadzór nad legalnością i przebiegiem wykonywania orzeczeń sądowych przez kuratorów sprawować winni prezesi właściwych sądów. Natomiast nadzór dotyczący prawidłowości wykonywania orzeczeń sądowych, a zwłaszcza stosowania metod i środków oddziaływania resocjalizacyjnego powierzyć należy w całości kuratorom wojewódzkim.

Tego rodzaju struktura organizacyjna będzie miała charakter spłaszczony bez jakichkolwiek przerostów w zakresie podporządkowania, kompetencji i odpowiedzialności.

Odpowiednio do tych rozwiązań terenowych należy zorganizować strukturę w administracji centralnej odpowiedzialną za koordynację, kooperację i wyznaczenie generalnych kierunków pracy dla służby kuratorskiej. Ze względu na dochowanie tych samych elementów gwarantujących funkcjonalność dla struktury wykonawczej, powinno się powołać w resorcie wymiaru sprawiedliwości samodzielny wydział probacji w ramach Departamentu Wykonania Kary¹⁹.

V. Wnioski końcowe

1. Reforma systemu kurateli sądowej powinna polegać na traktowaniu kuratora jako autonomicznej instytucji prawnej w ramach systemu probacji, aby mógł on wykonywać określone funkcje, zadania i czynności z zakresu polityki kryminalnej.

2. Kurator jako element systemu warunkuje wprowadzenie środków probacyjnych wykonywanych na wolności, które jako jedyne — poprzez swoją wielofunkcyjność — realizują tzw. prewencję indywidualną, chroniąc przez to ogół społeczeństwa przed przestępczością.

3. Zgodnie ze statystyką podaną przez resort więziennictwa, obejmującą liczbę osadzonych według rodzajów przestępstw w latach 1991 — 1995 oraz według wymiaru aktualnie odbywanej kary zasadniczej, można wysnuć wniosek, że w ogólnej liczbie 43.210 osób skazanych w 1995 r. połowę (21.032) stanowiły kary krótkoterminowe, tj. od 3 miesięcy do 2 lat. W tej sytuacji proponowany system probacji daje możliwość efektywnego oddziaływania resocjalizacyjnego w miejsce orzekanej, nieefektywnej kary pozbawienia wolności.

4. Reforma kurateli proponuje procesowe oddzielenie procedury w zakresie orzekania o winie i o wymiarze kary; gdzie kurator jako uczestnik postępowania sądowego, miałby prawo do współdecydowania o rodzaju i wysokości zastosowanego środka penalnego.

5. Dane statystyczne dotyczące wykonania środków probacji w latach 1991 — 1995 świadczą o stałym wzroście łącznej liczby środków probacji, które w 1995 r. zamykały się wielkością rzędu 135.681 co przy poziomie 83.332 w 1991 r. jest o 52.349 liczbą większą. W przeliczeniu na jednego kuratora (biorąc pod uwagę łącznie liczbę kuratorów zawodowych i społecznych), przykładowo w 1995 r.

¹⁹ Propozycja ta mieści się w ramach istniejącego obecnie podziału na kuratelę rodzinną i kuratelę dla dorosłych. W dalszej perspektywie wskazane wydaje się jednak powołanie Departamentu Probacji z Wydziałami: kurateli dla dorosłych i kurateli rodzinnej.

obciążenie wynosiło ponad 100 spraw, bez uwzględnienia wywiadów kontrolnych i dozorów uproszczonych. Średnie zatem obciążenie kuratorów świadczyć może o pseudoochronnym i wyłącznie represyjnym charakterze kurateli, a nie postulowanym charakterze wychowawczym.

6. Jednym z wielu argumentów natury ekonomicznej świadczących o realnych oszczędnościach przy wprowadzaniu większej ilości środków probacyjnych w miejsce wymierzanej kary pozbawienia wolności wykonywanej w warunkach izolacji więziennej jest poniższe zestawienie. Rzeczywiste koszty probacji w przeliczeniu na jednego podopiecznego Schroniska dla bezdomnych byłych więźniów „Patronat” w Białymstoku w 1995 r. wynosiły: 330 zł miesięcznie (3.960 zł rocznie)²⁰, przy średniej liczbie 25 osób w ciągu roku.

Liczba ta nie uwzględniała wypracowanego przez Schronisko dochodu. W rozbiu na poszczególne składniki koszty te wyglądały następująco:

Wynagrodzenia i pochodne	112,4 zł/osobę (miesięcznie)	1.349 zł/osobę (rocznie)
Wyżywienie	106,1 zł/osobę (miesięcznie)	1.273 zł/osobę (rocznie)
Pozazywieniowe wydatki bieżące (opłaty, składki itp.)	112,0 zł/osobę (miesięcznie)	1.344 zł/osobę (rocznie)

Rzeczywiste koszty utrzymania w przeliczeniu na jednego osadzonego w 1995 r. wynosiły:
729 zł miesięcznie (8.744 zł rocznie)

w tym:

Wynagrodzenia i pochodne	483,9 zł/osobę (miesięcznie)	5.807 zł/osobę (rocznie)
Wyżywienie	86,8 zł/osobę (miesięcznie)	1.042 zł/osobę (rocznie)
Pozazywieniowe wydatki bieżące (opłaty, składki itp.)	157,9 zł/osobę (miesięcznie)	1.895 zł/osobę (rocznie)

przy średnim stanie osadzonych w ciągu roku 65.504 osób.

Podane liczby nie uwzględniają dochodu więziennictwa²¹.

Powyższe zestawienie obrazuje koszty ponoszone w związku z wykonywaniem kary pozbawienia wolności oraz koszty związane z prowadzeniem środków probacji, pozwala stwierdzić, że środki probacji dają w skali globalnej możliwości realnych oszczędności do 50% w porównaniu z kosztami ogólnymi związanymi z osadzeniem w zakładach karnych.

7. Poczynione oszczędności, w wyniku zmiany jakościowej w zakresie polityki kryminalnej (wprowadzenie systemu probacji), pozwolą na zatrudnienia takiej liczby kuratorów sądowych, aby maksymalne ich obciążenie nie przekroczyło 25 podopiecznych na kuratora. Taki stan gwarantuje pracę indywidualną z podopiecznym jako najbardziej efektywną strategię działalności resocjalizacyjnej metodą caseworku.

8. Ogniwem pomiędzy postulowanym systemem probacji a istniejącym systemem izolacyjno-represyjnym (czego wyrazem jest instytucja więzienia) jest kurator

²⁰ Zestawienie kosztów dotyczących środków probacji sporządzone zostało na podstawie danych ze Schroniska dla bezdomnych, byłych więźniów w Białymstoku.

²¹ Zestawienie kosztów związanych z osadzonymi w więzieniach sporządzone zostało na podstawie danych zamieszczonych w rocznym sprawozdaniu finansowym CZZK.

penitencjarny, wprowadzany systematycznie w okręgach Sądów Wojewódzkich. Wstępna ocena przydatności pracy kuratora penitencjarnego jest pozytywna i powinna być rozszerzona w skali kraju.

9. Istnienie zawodu kuratora jako autonomicznego, odrębnego od innych, powinno być potwierdzone przez akt prawny najwyższej wagi tj. przez ustawę o kuratorach oraz przez znówelizowanie ustawy o ustroju sądów powszechnych.

10. Przyjęcie modelu kurateli zawodowo-społecznej nakazuje wykorzystanie wolontariatu w strukturach profesjonalnych. Jest to konieczne z tego względu, iż w praktyce nie ma możliwości zagwarantowania wystarczającej ilości etatów oraz nie zawsze zawodowcy mają tak dobre rozeznanie środowiska skazanych jakim dysponują kuratorzy społeczni²². Korzystanie z pomocy nieetatowych pracowników społecznych jest ponadto wyrazem troski o społeczeństwo ze strony samego społeczeństwa. Daje to z jednej strony satysfakcję ze świadczonej pomocy osobom ją niosącym, z drugiej zaś wzmacnia poczucie własnej wartości u osób poddanych probacji – że ktoś zadaje sobie bezinteresownie trud specjalnie w celu poprawy ich postępowania.

Kurator społecznik może występować jako dobry przyjaciel lub sąsiad, a zatem jego związek z podopiecznym jest bardziej bezpośredni i wzajemny niż w przypadku pracownika zawodowego, ponadto ułatwieniem w jego pracy są szersze powiązania ze społecznością lokalną oraz możliwość elastyczniejszego działania. Taki wariant kurateli pozwala zaangażować się w tę działalność osobom, których predyspozycje stanowi autentyczny autorytet moralny. Uzawodowienie kurateli usuwa na plan dalszy te właśnie kryteria, poprzestając na autorytecie formalnym, nadanym przez rolę zawodową.

Dokonując analizy cech podmiotowych najbardziej właściwych dla osoby kuratora, podkreślić należy, że podporządkowanie służbowe profesjonalistów sprzyja w pewnym stopniu zrutynizowaniu traktowania obowiązków, co w przypadku pracy na rzecz drugiego człowieka jest niewskazane. Opowiedzenie się za wykorzystaniem kuratorów społecznych w modelu kurateli profesjonalnej nie oznacza rezygnacji z odpowiedniego przygotowania ich do pełnienia wynikających stąd funkcji. Kurator zawodowy winien być w projektowanym modelu ogniwem podstawowym, prowadzić bezpośrednią działalność resocjalizacyjną ze skazanymi, korzystając jedynie posiłkowo z pomocy kuratorów społecznych do realizacji wyznaczanych zadań.

11. Bardzo trudno jest znaleźć w literaturze dotyczącej organizacji i zarządzania taki model struktury organizacyjnej, który odpowiadałby obecnemu stanowi faktycznemu umiejscowienia kurateli sądowej w organach wymiaru sprawiedliwości. Za najbliższy można uznać wariant hierarchiczno-centralistyczny, który w zdecydowanej większości przypadków jest przez teoretyków odrzucany. Jest on przydatny przy bardzo prostych strukturach organizacyjnych, gdzie działalność merytoryczna pracowników jest stosunkowo niewielka i nie jest ukierunkowana na projekcję określonych stanów rzeczy. Jeśli chodzi o schemat organizacyjny takiego modelu zarządzania to nosi on nazwę „schematu liniowego”²³. Jest on poddawany zdecydowa-

²² J. Kamiński, *Kuratorzy społeczni w systemie resocjalizacji skazanych w warunkach wolności dozorowanej*, „Nowe Prawo” 1977, nr 7–8, s. 1096.

²³ J. A. Stoner, Ch. Wankel, *Kierowanie*, Warszawa 1992, s. 247–248; A. Koźmiński, W. Piotrowski, *Zarządzanie – teoria i praktyka*, Warszawa 1990, s. 246; L. Haber, *Management – zarys zarządzania małą firmą*, Warszawa 1994, s. 105.

nej krytyce, gdyż struktura organizacyjna nie może nie uwzględniać specyfiki cech podmiotowych wykonawców (ich walorów osobistych, intelektualnych, etycznych), jak również odmienności funkcji, w tym zadań, które oni realizują na rzecz określonych odbiorców (skazanych)²⁴.

Proponowana reforma kurateli dla dorosłych zakłada wariant na obecnym etapie struktury organizacyjnej dla kurateli sądowej właściwy rygorom modelu liniowo-sztabowego (tzn. w pionie centralnym — smodzielny wydział probacji w ramach Departamentu Wykonania Kary, a na poziomie terenowym — wydział probacji w sądzie rejonowym). Niesie on znaczne uproszczenie kanałów informacyjnych, warunków do innowacji i zwiększonego poczucia odpowiedzialności, a nade wszystko niezależność zadaniową.

W dyskusji podkreślano nie tylko potrzebę kontynuowania reformy w obecnym kształcie, ale konieczność podejmowania zmian systemowych, przyjęcie odmiennej filozofii w podejściu do problemu kurateli, merytorycznych przemian funkcjonującego obecnie modelu kurateli sądowej. Zwiększenie liczby etatów, to ważna sprawa, ale potrzebne są również głębsze zmiany. Podkreślano konieczność uchwalenia ustawy o zawodzie kuratora, w której uregulowane byłyby m.in. takie sprawy, jak określenie statusu kuratora, tj. jego pozycji w strukturze organizacyjnej sądu, podległości w sprawach merytorycznych, uściślenia roli kuratora w postępowaniu przed sądem rodzinnym (jako osoby opracowującej diagnozę dotyczącą nieletniego i jego warunków wychowawczych), ustalenie zasad współpracy z sędziami oraz innymi instytucjami zajmującymi się problematyką nieletnich itp.

Zwrócono uwagę na fakt, że powołane obecnie (w ramach reformy) zespoły kuratorów działają bez podstaw prawnych. Taka sytuacja nie może mieć miejsca i należy ją jak najszybciej prawnie uregulować (prof. A. Bałandynowicz, sędzia K. Jasińska, kurator zawodowy E. Górską, kurator rodzinny specjalista A. Martusiewicz, Naczelnik Wydziału ds. Kurateli Rodzinnej w Ministerstwie Sprawiedliwości — W. Wychowski). Podkreślano też, że ustawa powinna dotyczyć zarówno kuratorów rodzinnych, jak i kuratorów dla dorosłych (sędzia K. Jasińska, prof. B. Kowalska-Ehrlich, kurator rodzinny A. Martusiewicz, kurator dla dorosłych H. Tatarczuk).

Należałoby też ustawowo określić pozycję kuratora w stosunku do innych służb społecznych działających w społecznościach lokalnych, tak by kurator mógł skutecznie działać i udzielać w razie potrzeby natychmiastowej pomocy podopiecznym. Kurator powinien być partnerem sędziego i mieć większy wpływ na podejmowane przez niego decyzje (dr A. Mościskier).

Zwracano uwagę na potrzebę ustanowienia rzecznika praw dziecka np. w sprawach rozwodowych. Rolę taką mógłby pełnić kurator zawodowy (dr E. Tokarczyk).

Mocno akcentowano też potrzebę permanentnego szkolenia oraz specjalizacji kuratorów i utworzenie w tym celu Centrum Szkolenia Kuratorów. Postulowano też utworzenie aplikacji dla kuratorów zawodowych (prof. A. Bałandynowicz, sędzia J. Jasińska, dr E. Żabczyńska).

Dyskutanci podkreślali też duże zaangażowanie i aktywność kuratorów w reali-

²⁴ A. Koźmiński, W. Piotrowski, *Zarządzanie — teoria i praktyka*, Warszawa 1990, s. 248 i n.

zowaniu reformy, jak również oczekiwania środowiska kuratorskiego na wsparcie ich wysiłków przez resort sprawiedliwości. Jednocześnie zwracano uwagę na to, że nie zapewnienie odpowiedniej do podjętych zadań liczby etatów powoduje dramatyczny wzrost obowiązków kuratorów, co stanowi poważne zagrożenie dla kontynuowania reformy. Zebrani wyrazili nadzieję, że dotychczasowe wysiłki kuratorów realizujących reformę, pozytywnie oceniane przez sędziów rodzinnych oraz prezesów sądów rejonowych i wojewódzkich, przyniosą oczekiwane rezultaty, a wnioski kuratorów pod adresem Ministerstwa Sprawiedliwości zostaną możliwie szybko wprowadzone w życie.

Głosy w dyskusji

Maria Dąbska

Andrzej Duński

Kuratorzy wojewódzcy rodinni
Sądu Wojewódzkiego w Lublinie

Ocena funkcjonowania kurateli rodzinnej oraz zespołów kuratorskich z uwzględnieniem miejsca kuratora w strukturze organizacyjnej sądu

Mówiąc dzisiaj o reformie kurateli sądowej sędzę, że głównie należy się skupić na stanie obecnym. Proces wdrażania reformy rozpoczął się w 1994 r. i dotyczył jedynie zwiększenia, w części okręgów, liczby kuratorów zawodowych z jednoczesnym zmniejszeniem bądź zlikwidowaniem kadry kuratorów społecznych, a także powołania nowej jednostki organizacyjnej w postaci zespołów kuratorskich i ich koordynatorów. Rozpoczęto więc ten proces od końca, bowiem do dzisiaj nie ma on podstaw prawnych, organizacyjnych i finansowych. Natomiast wprowadzone drogą ministerialnych pism, niektóre innowacje są sprzeczne z obowiązującymi przepisami prawa.

Należy mieć świadomość, iż brak uregulowań prawnych powoduje dużą dowolność w określeniu zasad i form poszczególnych rozwiązań zarówno merytorycznych, jak i organizacyjnych. Powołane zespoły kuratorskie działają metodą prób i błędów, co jest procesem bardzo czasochłonnym. Kuratorzy wobec stale wzrastającej przestępczości nieletnich już takiego czasu nie mają. Wprowadzenie instytucji zespołu, pomijając już braki w uregulowaniach prawnych, nie było nawet poprzedzone żadną formą szkoleń, zmierzających do wypracowania skutecznych i efektywnych form pracy zespołowej.

Oceniając aktualny stan kurateli rodzinnej w okręgu Sądu Wojewódzkiego

w Lublinie, trzeba pamiętać, że funkcjonuje ona na zasadzie eksperymentu związanego z wprowadzoną przez Ministerstwo Sprawiedliwości reformą kurateli sądowej.

Według założeń reforma miała obejmować 3 równolegle prowadzone działania:

- 1) etatyzację z jednoczesnym zmniejszeniem liczby kuratorów społecznych;
- 2) legislację zmierzającą do zmiany obowiązujących przepisów prawa w zakresie funkcjonowania kurateli w nowych warunkach;
- 3) resocjalizację mającą na celu zintensyfikowanie oraz zwiększenie efektywności oddziaływań kuratorów.

Ponieważ nadal – od 1994 r. – znajdujemy się w pierwszym etapie działań reformy, poniżej przedstawiamy wnioski wynikające z etatyzacji stanowisk kuratorskich w okręgu Sądu Wojewódzkiego w Lublinie.

Przyjmując wskaźniki obciążenia indywidualnego kuratora ustalone przez Ministerstwo Sprawiedliwości (w naszej ocenie zdecydowanie zawyżone) wprowadzono sukcesywnie etatyzację w poszczególnych sądach rejonowych, począwszy od najmniejszych jednostek organizacyjnych.

I tak ogółem w okręgu:

- w 1992 r. było 41 etatów kuratorskich,
- w 1993 r. było 72 etaty,
- w 1994 r. było 95 etatów,
- w latach 1995–1996 jest 165 etatów, w tym 91 etatów kuratorów rodzinnych.

Jednocześnie radykalnie zmniejszono kadrę kuratorów społecznych. Z ponad 500 w pionie rodzinnym w 1992 r., obecnie pozostawiono 50 czynnych kuratorów społecznych, z wyłączeniem Sądu Rejonowego w Lublinie, który funkcjonuje w modelu wyłącznie zawodowym.

Tak przedstawiona etatyzacja doprowadziła do następującego stanu obciążenia ogólnego i indywidualnego kuratorów rodzinnych.

Według stanu na dzień 30 czerwca 1996 r. w okręgu kuratorzy wykonywali ponad 3.100 nadzorów i mieli ogółem w wykonaniu ponad 7.000 spraw, co daje średnie indywidualne obciążenie na 1 kuratora zawodowego:

- w nadzorach – 38,8,
- w sprawach wszystkich w wykonaniu – 87,5.

Ponadto każdy kurator rodzinny średnio w miesiącu przeprowadził 7 wywiadów w postępowaniu rozpoznawczym, bez uwzględnienia wywiadów interwencyjnych. Warto pamiętać, że ilość spraw nie odzwierciedla ilości osób, wobec których kuratorzy podejmują działania służbowe.

Należy zaznaczyć, że tak przedstawione dane nie obejmują 4 etatów kuratorskich – wakujących z powodu braku środków finansowych na ich uruchomienie.

Obserwuje się przy tym stałą tendencję wzrostu wpływu spraw do wydziałów rodzinnych. W jednej tylko kategorii – spraw nieletnich do sądów naszego okręgu wpłynęło: w 1993 r. – 2.099 spraw; w 1994 r. – 2.666 spraw; w 1995 r. – 3.564 sprawy, czyli w ciągu jednego roku wpływ wzrósł prawie o 1.000 spraw.

Kierując się wytycznymi Ministerstwa Sprawiedliwości powołano zespoły kuratorskie w 4 sądach rejonowych na ogólną liczbę 10 sądów funkcjonujących w okręgu lubelskim.

Od stycznia 1995 r. zarządzeniem Prezesa Sądu Wojewódzkiego utworzono, w ramach struktury organizacyjnej wydziałów rodzinnych, dwa zespoły w Sądzie Rejonowym w Lublinie obejmujące po 20 kuratorów z wyznaczonym kuratorem koordynatorem. Zakres czynności koordynatorów opracował Prezes Sądu Rejonowego.

wego wykorzystując propozycje przesłane przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Na tych samych zasadach od 1 lipca 1995 r. utworzono 3 dalsze zespoły w Sądach Rejonowych w Białej Podlaskiej, Chełmie i Puławach. W ww. Sądach zespoły liczą 7 do 8 kuratorów zawodowych.

W okręgu Sądu Wojewódzkiego w Lublinie podejmowane są próby systemowych rozwiązań w oparciu o propozycje zawarte w projekcie Zespołu ds. Reformy Kurateli, kierowanego przez dr Katarzynę Sawicką. Jednak wobec braku przepisów prawa określających zasady, formę i organizację pracy zespołów kuratorskich wprowadzanie niektórych programowych rozwiązań jest wręcz niemożliwe.

Kuratorzy zawodowi nadal nie są wydzielonymi pracownikami merytorycznymi w strukturze wymiaru sprawiedliwości, a utworzone zespoły nie mają zapewnionej autonomii. Kuratorów oraz sędziów ciągle łączą więzi służbowe i kontrolne, a nie funkcjonalne i informacyjne. Obecne przepisy, a szczególnie § 230 regulaminu wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych daje szerokie uprawnienia kontrolne sędziom rodzinnym wobec działań kuratorów, także w zakresie ich pracy merytorycznej.

Naszym zdaniem należy ograniczyć kontrolną funkcję Sądu do legalności i praworządności wykonywania orzeczeń, a merytoryczną kontrolę pozostawić kuratorom pełniącym funkcje kierownicze.

Wobec braku uregulowań prawnych wspólnie z koordynatorami ustaliliśmy, iż podstawą funkcjonowania zespołu będzie ramowy plan pracy co do zakresu i form działań kuratorów, z uwzględnieniem sesji merytorycznych, sekcji problemowych, porad oraz szkoleń w ramach zespołu.

Ponadto koordynatorzy podjęli się bieżącego dokonywania merytorycznych ocen członków zespołu.

Jednocześnie w organizacji pracy zespołów pojawiają się m. in. następujące problemy wymagające, w naszej opinii, centralnego uregulowania, głównie związane z:

- 1) określeniem jednolitego zakresu czynności i uprawnień kuratorów koordynatorów oraz członków zespołu;
- 2) brakiem jednolitego sposobu rozliczenia czasu pracy kuratora;
- 3) ujednoliceniem zasad zwrotu kosztów za przejazdy służbowe;
- 4) brakiem formalnych możliwości korzystania z samochodów prywatnych do celów służbowych;
- 5) brakiem obiektywnych kryteriów ustalania indywidualnego obciążenia kuratorów;
- 6) brakiem specjalistycznych szkoleń m.in. uwzględniających wypracowanie prawidłowych form i nawyków pracy zespołowej”;
- 7) nieprawidłowym rozdziałem etatów administracyjnych do obsługi zespołów kuratorskich.

Podejmując próby oceny pracy zespołów kuratorskich i stanu kurateli należy bezwzględnie pamiętać o szerokich uwarunkowaniach pracy kuratorów, które determinują osiągane wyniki i efekty oddziaływań wychowawczych.

Analiza warunków pracy kuratorów obejmuje m.in.:

1. Warunki materialne — o zbyt niskich zarobkach kuratorów słyszymy i mówimy głośno już od wielu lat; jeśli zgodzić się z argumentacją Ministerstwa Sprawiedliwości, że na podwyżki płac ciągle brakuje pieniędzy, to chyba trzeba też będzie

pogodzić się z faktem, że kuratorzy mogą zacząć pracować według zasady: „jaka płaca taka praca”.

2. Warunki lokalowo-techniczne — temat też ogólnie znany i dyskutowany; w naszym okręgu w ostatnim czasie w niektórych sądach warunki te uległy znacznej poprawie; niemniej jednak w innych są one nadal trudne do zaakceptowania (np. praca w 8-osobowych pokojach); a już wręcz beznadziejnie wygląda zaopatrzenie w fachowe publikacje i literaturę, czy też w bilety MPK, żeby podać tylko dwa przykłady.

3. Obsługa biurowa kurateli — należy stwierdzić, że w sądach, gdzie funkcjonują zespoły kuratorskie jest ona na zupełnie przyzwoitym poziomie, ale w większości sądów kuratorzy nadal wykonują wszystkie czynności biurowo-administracyjne, włącznie ze zsywaniem akt i doręczaniem wezwań sądowych, czy też prowadzeniem kart statystycznych w sekretariatach wydziałów rodzinnych.

4. Współpraca z sędziami — nadal wynika ze starych przepisów i była omawiana już wcześniej; jak to bywa, są dobre i złe przykłady tej współpracy; podam jeden — niektórzy sędziowie permanentnie wzywają kuratorów na rozprawy tylko po to, aby potwierdzili oni treść wcześniej sporządzonych sprawozdań.

5. Tzw. „biurokracizm sądowy” (i jego konsekwencje — związane z pkt. 3) dające często w efekcie przerost „formy nad treścią” i pracę dla udokumentowania każdej niemal czynności służbowej i pracy dla statystyki, a nie dla wymiernego efektu wychowawczego.

Praktyki takie mogą prowadzić do „koloryzowania” danych przedstawionych przez kuratorów i chęci ich „ujednolichenia”, aby indywidualnie wypadać nie gorzej od koleżanek i kolegów.

W pracy zespołowej takich możliwości już nie ma i jak nazwał to dr Piotr Stępnia, unika się tzw. „kultury pozornego wysiłku” (*Funkcjonowanie kurateli sądowej*, Poznań 1992 r.).

Oceniając efekty działań kuratorskich słusznym wydaje się także przedstawienie uwarunkowań ich pracy w szerszym — ogólnospołecznym kontekście. Szeroko dziś pisze się i dyskutuje publicznie na temat „rozchwiania” systemu prawnego w Polsce, który często nie przystaje do zmieniających się zasad ustrojowych. Coraz częściej można obserwować dotkliwe pogorszenie warunków życia niektórych grup społecznych, co z kolei powoduje, że dominującymi nastrojami stają się niepokój, lęk przed przyszłością, czy brak optymistycznych perspektyw. Dodajmy do tego jeszcze:

- brak jasnej wizji ustroju gospodarczego, do jakiego dążymy;
- brak spójnych i jednoznacznych programów społecznych;
- ogólny wzrost aspiracji materialnych w społeczeństwie;
- częste postawy niechęci wobec organów państwa (także sądów);
- głęboką deformację w etosie pracy;

znaczące zmiany w hierarchii wartości społecznych prowadzące m.in. do zaniku autorytetów moralnych i wychowawczych, do kryzysu moralnego i duchowego, stopniowego upadku roli RODZINY i SZKOŁY.

Dopiero na tak przedstawionym tle ogólnym można podejmować dyskusje nt. rozwoju i reformy służb kuratorskich w Polsce, na stałe wpisanych w struktury organizacyjne naszego wymiaru sprawiedliwości, który jako powołany do rozstrzygania problemów prawnych, podjął się tym samym realizowania celów wychowawczo-resocjalizacyjnych, głównie poprzez kuratorów sądowych.

Na pytanie, jak można realizować cele wychowawcze z pozycji urzędnika państwowego? — jak dotąd brak jednoznacznej odpowiedzi zarówno ze strony teoretyków, jak i praktyków tematu. Polski kurator, na tle analogicznych służb za granicą, wydaje się „tworem archaicznym i konserwatywnym”. W innych państwach kurator jest doradcą, nauczycielem, ekspertem, korepetytorem, wychowawcą, czasem terapeutą. W Polsce nadal pozostaje on „kontrolerem zachowań podopiecznych” oraz „nadzorcą” wielu, wielu spraw będących w wykonaniu sądów rodzinnych.

Dodatkowo jeszcze ten sam kurator jako „oko sądu” — wysłannik w teren spotyka się coraz częściej z niechęcią, odrzuceniem współpracy, obojętnością, a niekiedy wręcz wrogością i agresją, trafiając prawie zawsze w sytuacje mocno konfliktowe i bardzo trudne życiowo, w sytuacjach zagrożenia na obronę własną mając jedynie... dobre słowo.

Przyszło nam także pracować w nieznanej dotąd tak masowo sytuacji znacznej zmiany charakteryzującej przestępczość nieletnich o nowe czynniki, jak np. duża ilość czynów popełnianych przez jednego nieletniego (np. 50); działanie w zorganizowanych grupach, wykazujących często poczucie zupełnej bezkarności; brutalizacja i okrucieństwo coraz większej liczby czynów karalnych, popełnianych pod wpływem alkoholu i środków odurzających; zwielokrotnienie liczby najpoważniejszej grupy przestępstw, czyli zbrodni dokonywanych przez nieletnich.

Dzieje się tak w sytuacji braku spójnego systemu profilaktyki społecznej, w którą ustawowo powinni być „wpisani” kuratorzy. Trzeba sobie wreszcie uzmysłwić, że system kurateli sądowej będzie funkcjonował dobrze tylko wtedy, gdy szerszy system, a mianowicie społecznie rozumianej i akceptowanej profilaktyki zadziała efektywnie i bez zakłóceń zarówno pod względem odpowiedniej regulacji prawnej, jak i stworzenia stosownej bazy dla jej organizacji (mówię to za znawcą tematu prof. Adamem Strzemboszem). Na razie nie widać nawet zrębów programów profilaktyki, a brak jest nawet porozumień międzyresortowych w tym względzie — na „własną rękę” pracuje służba zdrowia, MEN, MSW i Ministerstwo Sprawiedliwości, często dublując swoje działania.

Jeżeli w oparciu o tak przedstawione realia postawić pytanie: jaką w przyszłości będziemy mieli kuratelę sądową: kontrolującą, czy wychowującą? to można zaryzykować na pewno jedną odpowiedź — Taką, na jaką nas stać!

Zatrudniona obecnie grupa młodych, wykształconych i bardzo zaangażowanych kuratorów szybko się „wypala”. Obraca się bowiem w kręgu totalnej niemożności zrealizowania swoich planów i zamierzeń w zakresie pracy merytorycznej.

Z kolei na tak postawione pytanie mogą odpowiedzieć tylko kompetentne osoby z Ministerstwa Sprawiedliwości.

Przyszłość kurateli zależy też od usytuowania kuratorów w strukturze organizacyjnej wymiaru sprawiedliwości. Prezentujemy pogląd, iż poza wszystkimi ww. czynnikami pozycję kuratora wyznaczyć powinno spełnienie następujących warunków:

- wyodrębnienie kuratora z administracji sądowej według modelu: sędzia → kurator → administracja;
- zniesienie wielostopniowej, hierarchicznej podległości służbowej kuratora;
- wyodrębnienie środków finansowych na funkcjonowanie systemu kurateli;
- ustalenie satysfakcjonującej gratyfikacji finansowej, uwzględniającej trudności i niebezpieczeństwa pracy terenowej kuratora.

Anna Bałazy

Kurator wojewódzki rodzinny

Okręg wałbrzyski

Ocena funkcjonowania kurateli rodzinnej i zespołów kuratorskich w okręgu wałbrzyskim

Województwo wałbrzyskie położone w południowo-zachodniej Polsce liczy około 750 tys. mieszkańców. Jest to region silnie zurbanizowany, ludność miejska stanowi 74% ogółu mieszkańców. Ukształtowanie terenu w około 50% górzyste. Z uwagi na upadek przemysłu węglowego bezrobocie wynosi około 23%. Sądowi Wojewódzkiemu w Świdnicy podlega pięć sądów rejonowych – w Dzierżoniowie, Kłodzku, Świdnicy, Wałbrzychu i Ząbkowicach Śląskich.

W 1994 r. nasz okręg przystąpił do proponowanej przez Ministerstwo Sprawiedliwości reformy kurateli polegającej na zmianie modelu kurateli społeczno-zawodowej na model kurateli zawodowo-społecznej. W tym celu w pierwszym etapie zwiększono kadrę zawodową z 26 do 60 osób, równocześnie zmniejszając kadrę społeczną z 285 do 140. Mimo, iż liczba kuratorów społecznych nadal jest większa od liczby kuratorów zawodowych, to nastąpiła wyraźna zmiana w proporcjach nadzorów wykonywanych przez obie te grupy:

- przed przystąpieniem do reformy nadzory pełnione osobiście przez kuratorów zawodowych stanowiły 13%, wobec 87% nadzorów wykonywanych przez kuratorów społecznych;

- w drugim roku reformy nadzory własne kuratorów zawodowych stanowiły już 62%, wobec 38% nadzorów wykonywanych przez kuratorów społecznych.

Struktura kadry zawodowej w chwili obecnej kształtuje się następująco: 60 kuratorów, w tym: 6 specjalistów, 17 starszych kuratorów (3 z wykształceniem wyższym), 28 kuratorów, 8 stażystów.

Z analizy przeprowadzonej przez koordynatorów zespołów kuratorskich wynika, że przed wprowadzeniem reformy średnie obciążenie nadzorami kuratora zawodowego w rejonie jego działania (tj. nadzory osobiste i pełnione przez kuratorów społecznych) wahało się w granicach 80-120, przy ogólnej liczbie spraw w rejonie 200. Obecne obciążenie nadzorami średnio w okręgu wynosi 40 nadzorów, w tym własnych 25 przy obciążeniu ogółem 93 sprawy. Zmniejszenie obciążenia ogólnego dało kuratorom szansę na lepszą pracę środowiskową i efektywniejszą współpracę z kuratorami społecznymi. Po dwóch latach pracy w warunkach reformy można stwierdzić, iż szansa ta została wykorzystana właściwie. Powoli dokonuje się zmiana w metodyce pracy kuratorów społecznych, którzy nie tylko są poddani kontroli kuratora zawodowego, ale mają też możliwość znacznie częściej korzystać z jego fachowej wiedzy i instruktażu odnośnie poszczególnych przypadków.

Z drugiej zaś strony – objęcie profesjonalną opieką większej liczby podopiecznych sądowych w ramach osobistych nadzorów kuratorów zawodowych przyczynia się do skuteczniejszego realizowania procesów wychowawczo-resocjalizacyjnych w stosunku do podopiecznych z wykorzystaniem współczesnych metod pracy. Szczególnie zauważalny jest wzrost i skuteczność działań w tzw. opiece aktywizującej.

W realizowaniu szeroko rozumianego procesu wychowawczego służą pomocą powołane 1 lipca 1995 r. Zespoły Kuratorów Zawodowych Rodzinnych, na czele których stoją kuratorzy koordynatorzy.

W okręgu funkcjonuje 5 zespołów (po jednym w każdym sądzie rejonowym), liczących od 8 do 16 kuratorów.

Utworzenie zespołów wyzwoliło w kuratorach większą aktywność, spowodowało konsolidację środowiska. Zespoły dają możliwość prowadzenia konsultacji, stanowią forum wymiany poglądów, służą radą i pomocą w rozwiązywaniu trudnych problemów zawodowych. Kuratorzy pracujący w terenie „sam na sam” z podopiecznym, w bardzo trudnym środowisku, doświadczają często poczucia osamotnienia i wsparcie zespołu ma dla nich ogromne znaczenie. Obecnie zespoły koncentrują się na wypracowywaniu metod działania, usprawnianiu organizacji pracy, tworzeniu sekcji zadaniowych. Po roku działania zespołów można z całą pewnością powiedzieć, że ich powołanie było decyzją niezwykle trafną.

Jeżeli jednak reforma kurateli ma spowodować istotną zmianę modelu, nie w sensie statystycznym, a w znaczeniu jakościowym, tj. jeżeli chcemy naprawdę zmienić model kurateli kontrolno-restrykcyjnej na model kurateli wychowującej, to proces ten nie może zatrzymać się na obecnym etapie.

Za jedno z podstawowych zagadnień wymagających natychmiastowych rozwiązań uważamy tu kwestię obciążenia kuratora zawodowego i dokładnego sprecyzowania jego zadań. Obiecywany przez resort bilans czasu pracy kuratora nie został do dziś opracowany i wszelkie wskaźniki ustalane są nie wiadomo na jakich podstawach, a w kolejnych pismach, które otrzymujemy, padają mniej lub bardziej irracjonalne liczby (35,50 do 35 itp.). Przygotowaliśmy więc orientacyjne rozliczenie czasu pracy kuratora rodzinnego w skali miesiąca:

22 dni robocze, w tym 8 dni dyżuru w sądzie,

14 dni praca w terenie = 112 godzin

Czynności w sądzie:

analiza akt do wywiadów jednorazowych,

przyjmowanie stron,

instruktaż indywidualny kuratorów społecznych,

analiza sprawozdań kuratorów społecznych,

konsultacje z sędziami,

udział w słuchaniu nieletnich,

pisma do instytucji pozasądowych,

przygotowanie i udział w sesjach wykonawczych,

sprawozdania z wywiadów jednorazowych, kontrolnych i nadzorów włas-

nych.

Wszyscy kuratorzy stanowczo stwierdzają, iż czynności te pochłaniają znacznie więcej czasu i poza dyżurami spędzają w sądzie dodatkowo około 30 godzin miesięcznie.

Tak więc na pracę w terenie pozostaje 82 godzin przy następujących zadaniach:

średnio 10 wywiadów jednorazowych	30 godzin
-----------------------------------	-----------

wywiady kontrolne	5 godzin
-------------------	----------

kontakty ze szkołami	2 godziny
----------------------	-----------

– inne instytucje (MOPS, policja, poradnia odwykowa,

poradnia psychologiczno-pedagogiczna, RODK,
placówki opiekuńczo-wychowawcze)

6 godzin

łącznie

43 godziny

Na bezpośrednią pracę z podopiecznymi w osobistych nadzorach pozostaje 39 godzin, co przy obciążeniu 25 nadzorami własnymi daje 1,5 godziny miesięcznie (łącznie z dojazdem), co przy nadzorze trudnym – z góry skazuje kuratora na niepowodzenie.

Jeżeli więc mamy poważnie mówić o zmianie modelu kurateli w sensie merytorycznym, to przy obecnym obciążeniu jest ona nierealna i coraz bardziej zakrawa na fikcję.

Aby więc osiągnąć wyższą skuteczność w bezpośredniej pracy z podopiecznym liczba nadzorów kuratora rodzinnego nie powinna przekraczać 20, z tendencją do obniżania tej liczby.

W trakcie pracy nad dalszym kształtem reformy powinien też zostać szczegółowo opracowany zakres obowiązków zawodowych kuratora. Mamy tu na myśli dokładne sprecyzowanie w zakres czyich obowiązków mają wchodzić działania związane z profilaktyką zagrożeń i niedostosowania społecznego, tj. kto ma tworzyć i realizować kierunkowe programy profilaktyczne dla dzieci i młodzieży, programy edukacyjne dla dorosłych, kto ma organizować i prowadzić grupy samopomocowe dla rodziców, nieletnich i małoletnich a także grupy socjoterapeutyczne.

Część tych działań jest realizowana przez kuratorów zawodowych, jednak skutkuje to dalszym zmniejszaniem czasu przeznaczonego na bezpośrednią pracę z podopiecznym. Natomiast doświadczenia uzyskane przez kuratorów w działalności profilaktycznej ukazują jak wielkie jest na nią zapotrzebowanie. Uważamy, że rozszerzenie tych działań pozwoli na wczesne zapobieganie różnego rodzaju problemom społecznym. Mamy jednak wątpliwości, czy w obecnym modelu kurateli sądowej wystarczy kuratorom czasu i czy posiadane przez nich umiejętności są wystarczające do prawidłowego realizowania szeroko rozumianej profilaktyki.

Równocześnie permanentny brak pieniędzy na szkolenia mocno ogranicza możliwości kuratorów w podnoszeniu umiejętności i korzystaniu z najnowszych osiągnięć nauki.

Rozumiejąc znaczenie reformy i mając świadomość bezwzględnej konieczności jej realizowania, a także kierując się szczególną troską o jej efekty, kuratorzy zawodowi rodzinni wskazują na następujące problemy wymagające pilnego rozwiązania:

1. Podjęcie przez resort poważnej debaty nad ostatecznym kształtem i statusem prawnym oraz instytucjonalnym kurateli w Polsce, a w szczególności nad określeniem jej miejsca w systemie wymiaru sprawiedliwości.

2. Pilne przystąpienie do prac nad ustawą o kurateli oraz samorządzie zawodowym kuratorów, bowiem obowiązujące rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1986 r. nie rozstrzyga podstawowych kwestii dotyczących kurateli, nie przystaje do potrzeb nowocześnie rozumianej probacji, a nadto utrudnia, a czasem wręcz uniemożliwia wykonywanie zadań sformułowanych w założeniach reformy kurateli.

3. Stworzenie na czas przejściowy, do czasu zakończenia prac nad ustawą o kurateli – podstaw prawnych do działania funkcjonujących już zespołów kuratorskich.

4. Zwiększenie liczby kuratorów zawodowych poprzez sukcesywne przekazywanie dodatkowych etatów; wstrzymanie w roku 1996 wzrostu liczby etatów kuratorskich postawiło w krytycznej sytuacji okręgi, które rozpoczęły reformę licząc na stałe wsparcie resortu.

5. Wyodrębnienie środków na szkolenia specjalistyczne kuratorów w ramach doskonalenia zawodowego, bądź utworzenie – proponowanego przez Zespół do Spraw Reformy Kurateli Sądowej Ministerstwa Sprawiedliwości – centrum doskonalenia zawodowego dla kuratorów.

6. Wzmocnienie finansowe Kuratorskich Ośrodków Pracy z Młodzieżą, bowiem obarczanie kuratorów obowiązkiem zabiegania o pieniądze w fundacjach, urzędach i instytucjach na działalność placówek wymienionych w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich jako jeden ze środków wychowawczych wydaje się być nieporozumieniem.

7. Zdecydowane wyodrębnienie funduszu na wyjazdy wakacyjne kuratorów z podopiecznymi, ponieważ wyjazdy te przynoszą nieocenione efekty wychowawcze, trudne do osiągnięcia w codziennej pracy z podopiecznym.

8. Nadanie kuratorom odpowiedniego do zakresu ich odpowiedzialności statusu finansowego poprzez zmianę siatki płac i wyodrębnienie ich uposażenia spośród pracowników administracji i obsługi.

9. Sfinansowanie starań resortu na rzecz przyznania kuratorom dodatku za pracę w trudnych warunkach, bądź znalezienie innej formy rekompensaty materialnej (np. wprowadzenie dla wszystkich kuratorów obowiązkowego dodatku służbowego).

Przystąpiliśmy do eksperymentu reformy kurateli w głębokim przekonaniu, iż będzie ona służyć zmniejszaniu przestępczości nieletnich, poprawie funkcjonowania rodzin niewydolnych wychowawczo, zmniejszaniu zjawisk patologii społecznej.

Jednak wysiłek nasz nie przyniesie oczekiwanych efektów, jeżeli nie będą mu towarzyszyły zmiany legislacyjne i wsparcie finansowe na szeroko zakrojony system profilaktyki i probacji.

Komisja Wnioskowa w składzie:

Anna Korpanty — kurator specjalista rodzinny

Andrzej Martusiewicz — kurator specjalista rodzinny

Halina Tatarczuk — kurator specjalista dla osób dorosłych

Przebieg konferencji, głosy w dyskusji oraz złożone do protokołu materiały pokazują złożony i niezadawalający stan kurateli sądowej. Pomimo aktywności i presji środowiska kuratorskiego, podjętych prac i zapoczątkowanych zmian przez resort sprawiedliwości, naprawa istniejącego stanu rzeczy może nastąpić przede wszystkim poprzez:

1. Stworzenie warunków do wypracowania spójnego modelu kurateli sądowej w oparciu o dotychczasowe koncepcje zawarte w raportach zespołu i komisji powołanych w Ministerstwie Sprawiedliwości.

2. Podjęcie inicjatywy ustawodawczej rozpoczęcie prac legislacyjnych nad ustawą o zawodzie kuratora.

3. Wprowadzenie reformy powinno nastąpić w sposób kompleksowy, uwzględniający również bardzo ważny element jakim jest przygotowanie kuratorów zawodowych do nowych zadań. Postuluje się zatem utworzenie Centrum Doskonalenia Zawodowego dla Kuratorów.

4. Wzmocnienie finansowe kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą, gdyż wykonywanie tego środka wychowawczego zawartego w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich staje się niemożliwe.

5. Sukcesywne, stałe zwiększanie liczby kuratorów zawodowych poprzez przekazywanie dodatkowych etatów, zgodnie z wcześniejszymi założeniami.

6. Uczynienie uposażeń kuratorów adekwatnymi do stopnia trudności i skomplikowania ich pracy oraz do zagrożeń i przykrości na jakie są narażeni przy jej wykonywaniu.

Informacja o krajowej i międzynarodowej współpracy kryminologów

EUROPEJSKIE SEMINARIUM „OCHRONA OFIAR PRZESTĘPSTW – POLITYKA NA RZECZ OFIAR W EUROPIE”

W seminarium, zorganizowanym przez Radę Europy oraz Rząd Kraju Basków w Vitorii-Gasteiz (14–16 X 1996 r.) uczestniczyło 31 delegatów z instytucji związanych z wymiarem sprawiedliwości (sędziowie, prokuratorzy, policjanci, pracownicy resortowych placówek badawczych) z 16 krajów Europy Centralnej i Wschodniej, 5 ekspertów – sprawozdawców (z Holandii, Hiszpanii, Wielkiej Brytanii i Niemiec) oraz 3 przedstawicieli Rady Europy. Było poza tym kilkadziesiąt osób z Hiszpanii (wśród nich także pracownicy naukowci, studenci, dziennikarze, działacze organizacji pozarządowych, zajmujących się np. pomocą ofiarom terroryzmu).

Zakres tematyczny seminarium był bardzo szeroki. Przedstawiono następujące referaty: *Polityka na rzecz ofiar w Kraju Basków* (I. Sanchez, J.L. Aurtenetxe); *Skutki przestępstwa: ofiara, społeczeństwo i strach* (P. Mayhew); *Pozycja ofiary w europejskich systemach wymiaru sprawiedliwości* (B.-D. Meier); *Ochrona świadków przed, w trakcie i po rozprawie* (I.M. Abel); *Instytucje świadczące pomoc ofiarom przestępstw: struktury, cele, metody pracy* (M.J. Conde); *Kompensacja dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy: Europejska Konwencja ETS No 116* (W. Rau); *Różne systemy kompensacji dla ofiar w Europie: wyniki badań porównawczych* (D. Greer); *Pozycja ofiary w hiszpańskim prawie karnym* (E. Gimenez-Salinas i Colomer, A. Rifa).

Program seminarium zakładał również wystąpienia uczestników z krajów Europy Centralnej i Wschodniej, którzy przygotowali także pisemne raporty odnoszące się do kwestii poruszanych w referatach głównych.

J.L. Aurtenetxe przedstawiając założenia programów na rzecz ofiar przestępstw w Kraju Basków wskazał na dobrze skoordynowaną współpracę ministerstw sprawiedliwości i spraw wewnętrznych oraz partii politycznych i organizacji działających na rzecz ofiar. Wśród czynników ważnych ze względów organizacyjnych podkreślił fakt istnienia młodej policji (utworzonej 16 lat temu), o niezależnym i narodowym charakterze. Policjanci mieszkają w domach, nie w koszarach, przez co są bliżsi ludziom niż to jest w przypadku „gwardii cywilnej”. Ma to znaczenie dla prewencji,

dla której niezwykle istotna jest obecność na ulicach dużej liczby patrolujących policjantów. Tworząc programy wybrano grupy podatne na wiktylizację. Programy uwzględniają specyfikę problemów ofiar różnych przestępstw np. terroryzmu, czy przestępstw seksualnych, dzięki określeniu zasad postępowania z każdą z grup. Na przykład w odniesieniu do ofiar przestępstw seksualnych szczególnie ważny jest sposób prowadzenia przesłuchania (szkolenia policji) oraz współpraca ze służbą zdrowia. Program dla ofiar terroryzmu (wprowadzony w całej Hiszpanii w 1979 r.) zakłada pomoc finansową oraz osobistą, w tym psychologiczną. W jego realizację zaangażowane są różne agencje rządowe. Od 1995 r. realizowany jest również program na rzecz ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy.

I. Sanchez zwrócił uwagę na kwestie ekonomiczne. W Kraju Basków ważny był z tego względu rok 1988. Gospodarowanie przez resort sprawiedliwości przyznawanymi środkami finansowymi umożliwiło prowadzenie różnych programów – np. komputeryzacji wymiaru sprawiedliwości, stworzenia instytucji świadczącej pomoc ofiarom przestępstw (program pilotażowy w Bilbao obejmował, poza kwestiami finansowymi, wspieranie aktywności ofiar w procesie, unikanie wtórnej wiktylizacji, rekunciację). Wskazał na pozytywne efekty kilku eksperymentalnych programów mediacji i kompensacji angażujących sprawcę i ofiarę przestępstwa. Stwierdził, że pomimo istnienia regulacji prawnych na rzecz ofiar przestępstw, przeszkodą dla polepszenia ich sytuacji jest przede wszystkim rutyna i lenistwo intelektualne.

P. Mayhew zwróciła uwagę na istniejące w krajach europejskich różnice co do rozmiarów zgłaszania przestępstw i ryzyka wiktylizacji (w oparciu o wyniki badań wiktylizacyjnych). Podkreśliła rozmiary emocjonalnych skutków różnych przestępstw – nie tylko tych najpoważniejszych, na których zwykle koncentruje się uwaga badaczy. Omówiła podstawowe formy niesienia pomocy ofiarom przez organizację Victim Support. Wskazała, że jeśli chodzi o traktowanie ofiary w systemie wymiaru sprawiedliwości, najważniejszy jest jej kontakt z policją. Ofiary oczekują od niej informacji o „ich” sprawie, uspokojenia i uznania, że spotkało je coś przykrego (nawet bardziej niż schwywania sprawcy). Programy na rzecz ofiar powinny mieć na względzie: po pierwsze – zapobieganie wiktylizacji, po drugie – dobre metody postępowania z ofiarami. P. Mayhew przedstawiła odczucia i oczekiwania ofiar przestępstw będących przedmiotem postępowania sądowego, w oparciu o wyniki licznych badań empirycznych. W ich świetle, ofiary dotkliwie odczuwają przewlekłość postępowania, często są nie zorientowane w procedurze, zależy im na wypowiedzeniu się przed sądem i na ich wizerunku w oczach sądu, zwykle innym niż sugerowanym przez obronę. Nie lubią przebywania w bezpośredniej bliskości oskarżonego, oczekują od sądu społecznego wsparcia. Chcą czytelnej informacji o tym, co dzieje się w sprawie, brania pod uwagę ich oczekiwań, także w kwestiach praktycznych, np. terminów rozpraw, chcą znać wynik sprawy, chcą być uznawani za osoby ważne w postępowaniu karnym, nie tylko za źródło informacji. Poza słabą pozycją w procesie, odczuwają także traktowanie bez współczucia. Referentka przedstawiła też praktyczne przedsięwzięcia zapobiegające przestępczości – np. w środkach komunikacji, pubach.

B.-D. Meier sformułował podstawowe założenia wymiaru sprawiedliwości uwzględniającego interesy ofiar przestępstw. Ofiara jest nieodzownym elementem jego funkcjonowania. Ma specyficzne interesy i oczekiwania pod adresem wymiaru sprawiedliwości, uznane w międzynarodowych dokumentach (np. ochrona przed agresywnym i nieufnym traktowaniem w procesie, atakami na wiarygodność i od-

wracaniu ról — winienia jej a nie sprawcy). Interesy te powinny być uwzględnione i zabezpieczone w postępowaniu karnym. Nie jest to jednak jego celem — postępowanie karne prowadzi się aby wypełnić publiczne zadania — ściganie przestępstw i zapewnienie przyszłej zgodności z prawem. Skoro skutki postępowania dotyczą przede wszystkim sprawcy, a nie ofiary, należy zadbać, aby polepszenie sytuacji procesowej ofiary odnosić do wpływu jaki ma ono na sytuację oskarżonego w aspekcie respektowania jego interesów uznawanych w dokumentach międzynarodowych (w szczególności zasady domniemania niewinności). Nie musi to oznaczać, że pozycja pokrzywdzonego w postępowaniu jest słaba. W większości krajów jest on stroną postępowania, mającą swoje prawa. Poza tym należy pamiętać, że Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności odnosi się nie tylko do pozycji prawnej oskarżonego, ale i ofiary (np. „nikt nie może być poddany ... poniżającemu traktowaniu”, „każdy ma prawo do prywatności”). B.-D. Meier podkreślił, że lepsze zrozumienie interesów ofiary i jej wrażliwe traktowanie przez pracowników organów wymiaru sprawiedliwości karnej działa również na korzyść efektów postępowania, zwłaszcza lepszego wyjaśnienia sprawy. Wskazał na problematyczność prawa do odmowy zeznań. Opowiedział się za kierunkiem ochrony interesów ofiary przez zapewnienie skutecznych gwarancji w postępowaniu, które pozwalałyby na zachowanie równowagi z interesem publicznym (np. takich jak możliwość składania zeznań bez obecności na sali publiczności oraz oskarżonego czy dopuszczania jako dowodu filmu video z zeznaniami dziecka aby uniknąć jego ponownego przesłuchiwanie na rozprawie). Wskazał na niedostatki kompensacji występującej w systemach europejskich w formie powództwa cywilnego albo nakładanego przez sąd obowiązku naprawienia szkody — ich ograniczenie do kwestii materialnych i do spraw wyjaśnionych gdzie przestępca ma dość pieniędzy aby wynagrodzić szkodę. Pierwszy z tych problemów stał się punktem wyjścia dla programów mediacji pomiędzy ofiarą i sprawcą a następnie do jej wprowadzenia do ustawodawstwa prawnokarnego w wielu krajach (np. w Austrii, Niemczech). Drugi z nich skłonił do poszukiwania substytutu kompensacji od przestępcy (gdy okazała się ona niemożliwa lub nieefektywna) — kompensacji państwowej.

W. Rau, rozważając wspomniany wyżej problem, przedstawił cele, podstawy oraz główne zasady Europejskiej Konwencji o odszkodowaniach dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy. Przedstawił stan jej ratyfikacji (9 państw ratyfikowało ją, 4 — podpisało). Przedstawił możliwe przyczyny tego, że konwencja ta nie przyniosła znaczących rezultatów (zgłaszane zastrzeżenia co do rozumienia zasady terytorialności, trudne do przewidzenia koszty wprowadzania jej w życie, brak uregulowań prawnych lub środków budżetowych na kompensację — zwłaszcza w nowych krajach członkowskich Rady Europy — przy braku widocznych korzyści dla obywateli własnego państwa).

D. Greer wskazał, że choć Konwencja weszła w życie tylko w 9 państwach, co najmniej w 17 krajach członkowskich Rady Europy istnieją państwowe programy kompensacyjne (oparte na kryteriach przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy albo rozmiaru doznanej szkody). Badanie porównawcze, przeprowadzone w 15 z nich, wskazało, że kompensacja przez państwo jest uznawana za subsydiarną lub wtórną w stosunku do innych możliwych jej źródeł, zwłaszcza od przestępcy. W ostatnich latach poczyniono wiele wysiłków aby zachęcić ofiary do dochodzenia kompensacji od przestępcy, jednak nie doprowadziło to do rezultatów je zadawalających. Generalnie uznaje się prawny obowiązek sprawcy do kompensaty pokrzyw-

dzonemu, brak jest natomiast uznania przez rządy, że państwo ma taki obowiązek wobec ofiar – nie mają one prawa do kompensacji państwowej w takim rozumieniu jak kompensacja od sprawcy, ani nawet prawa do zabezpieczenia socjalnego. Kompensacja przez państwo jest kwestią solidarności społecznej, dobrej woli państwa, słuszności czy przyzwoitości – ale nic ponadto. Bez określenia prawnych podstaw kompensacji przez państwo nie wydaje się prawdopodobne aby rządy czuły się zobowiązane przeznaczać na ten cel publiczne środki.

Przykładem poszukiwania rozwiązań może być np. idea kolektywnego podatku, ściąganego od wszystkich skazanych za przestępstwa, na rzecz krajowego funduszu kompensacyjnego (w Kalifornii w latach 1991/1992 zebrano w ten sposób 54 mln dolarów). Obserwuje się także zwrot w kierunku funduszy ubezpieczeniowych (zwłaszcza we Francji, Szwecji).

I.M. Abel wyodrębniła wśród ofiar będących świadkami w postępowaniu karnym o przestępstwo przeciwko rodzinie kategorię osób wymagających szczególnej pomocy („vulnerable witness”) – dzieci, kobiet zależnych od oskarżonego małżonka, starszych ludzi zależnych od krewnych. Przedstawiła projekt zasad postępowania z nimi, zakładających specjalne szkolenie osób zajmujących się sprawami o takie przestępstwa, niesienie pomocy prawnej, psychologicznej, społecznej i finansowej, a także rozdzielania świadków od sprawcy aby zapobiec dalszym przestępstwom.

Rozważała sposoby zapewnienia zgodności pomiędzy prawem oskarżonego do obrony a ochroną tożsamości świadka (zapewnienie możliwości zadawania pytań za pośrednictwem organów procesowych).

M.J. Conde wskazała, że instytucje niosące pomoc ofiarom przestępstw, działające w Kraju Basków w trzech miastach (utworzone w 1991, 1994 i 1995 r.) są służbą publiczną w ramach resortu sprawiedliwości, co jest zgodne z założeniami humanitarnej sprawiedliwości społecznej. Korzystają one z pewnego wsparcia organizacji społecznych. Celem ich oddziaływań jest społeczeństwo jako całość (zmniejszenie poczucia zagrożenia przestępczością, oddziaływania prewencyjne i informowanie o systemie wymiaru sprawiedliwości) oraz ofiary przestępstw. W odniesieniu do nich celem jest promocja ich praw, dążenie do wzrostu zawiadomienia o przestępstwach, zbieranie informacji o rozmiarach wiktylizacji, promowanie rekuncyliacji i mediacji (programy mediacji w sprawach rodzinnych oraz nieletnich), działalność informacyjna, poradnictwo dla ofiar, szkolenia dla osób zajmujących się pracą na rzecz ofiar.

E. Gimenez-Salinas i Colomer omówiła ideę reparacji jako prawnej konsekwencji przestępstwa, jej rodzaje, znaczenie jako okoliczności łagodzącej. Podkreśliła sukces programów mediacji w sprawach nieletnich. Stwierdziła, że celem dobrej polityki pomocy na rzecz ofiar nie jest odwracanie ról sprawcy i ofiary, ale zmiana rzeczywistości w kierunku bardziej humanitarnego rozwiązywania konfliktów.

A. Rifa, przedstawiła rozwój instytucji pomocy dla ofiar przestępstw w Hiszpanii. Pierwsza z nich, która rozpoczęła działanie w 1985 r. w Walencji, udzieliła pomocy już ponad 30 tysiącom osób. Instytucje te tworzone są najczęściej przez lokalne władze, choć są też przy organizacjach prywatnych. W skład ich personelu wchodzi zwykle prawnik, kryminolog, psycholog, pracownik socjalny i pracownik administracyjny. Przedstawiła dane statystyczne o działalności tych instytucji. Wspomniała o rozpoczęciu w 1995 r. programu mediacji w sprawach dorosłych (jak dotąd zakończono 20 spraw).

Spośród informacji przedstawionych przez delegatów w krajach Europy Cent-

ralnej i Wschodniej szczególne zainteresowanie w dyskusji wzbudziły te, które dotyczyły międzyrządowych programów ochrony świadków (Słowenia-Niemcy) oraz instytucji świadka incognito w prawie polskim, rozpoczęcia realizowania w naszym kraju programu mediacji w sprawach nieletnich. Podnoszono kwestię braku zainteresowania pracą społeczną na rzecz ofiar, brak satysfakcjonujących i nie wykorzystywanie istniejących procesowych uregulowań prawnych na ich rzecz, a także państwowych funduszy kompensacyjnych. Dyskutowano obszernie problemy ofiar terroryzmu — czy jest to odrębna specyficzna grupa ofiar i czy pomoc dla nich powinna różnić się od tej dla ofiar innych przestępstw (A. Beristain), jakie przyjąć kryteria i granice.

W programie seminarium znalazły się również wizyty w Szkole Policyjnej Rządu Kraju Basków oraz w sądach w Vitorii-Gasteiz — w nowoczesnym budynku — „Pałacu Sprawiedliwości”, w którym ma swoją siedzibę również instytucja pomocy ofiarom przestępstw.

EUROPEJSKIE KOŁOKWIUM „WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI W SPRAWACH NIELETNICH I PRZESTĘPCZOŚĆ NIELETNICH W EUROPIE”

Organizatorem kolokwium w Glasgow (6–8 V 1996 r. była Rada Europy oraz Uniwersytet w Glasgow (Centre for the Study of the Child and Society). Przedstawiono na nim ogólny referat o wymiarze sprawiedliwości w sprawach nieletnich w Europie Zachodniej (B.-D. Meier) oraz referaty o wymiarze sprawiedliwości w sprawach nieletnich w Belgii (P. Rans), we Francji (F. Bailleau), Finlandii (L. Nyquist) oraz Szkocji. Regulacjom tego kraju poświęcono specjalną sesję. Przedstawiono historię (poczynając od raportu komisji Kilbrandona z 1961 i 1964 r. wykazującego nieefektywność sądowego wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich) oraz zasady szkockiego systemu Children Hearing, wprowadzonego w 1971 r. Przedstawiono przepisy (Social Work Scotland Act z 1968 r.) a także Children (Scotland) Act z 1995 r.

Program zakładał również przedstawienie raportu nt. *Council of Europe Review of Juvenile Justice in Central and Eastern Europe* (prof. S. Asquith) oraz wystąpienia delegatów z jej 12 krajów streszczające raporty krajowe przygotowywane na potrzeby tego badania.

Na uwagę zasługują następujące kwestie z referatów, wystąpień i dyskusji w trakcie kolokwium.

W ostatniej dekadzie zaznaczył się wzrost sceptycyzmu do idei resocjalizacji (brak efektów, rozszerzenie kontroli społecznej, ograniczenie praw procesowych). Popularność zyskuje kierunek just desert — sprawiedliwej, proporcjonalnej odpłaty (co uwidacznia się np. w oznaczeniu czasu stosowania środków wobec nieletnich) a także programy mediacji oraz inne formy diversion. Wytocznymi wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich są także: uczenie poszanowania odpowiedzialności za swoje czyny, uwzględnianie interesów ofiar (np. naprawienie szkody), subsydiarność interwencji sądowej (przykładem może być projektowane w Belgii przekazanie spraw nieletnich zagrożonych nieprzystosowaniem społecznym wła-

dzom socjalnym) oraz szybkość postępowania (np. określanie limitów czasowych poszczególnych etapów postępowania). Wzrasta zainteresowanie pozycją prawną nieletnich i zakresem przyznawania im praw.

Jeśli chodzi o przestępczość nieletnich, to wyniki badań potwierdzają „normalność” tego zjawiska. Popęlnienie przestępstwa jest zwykle epizodem w życiu. Interwencja wymiaru sprawiedliwości zwykle nie ma większego wpływu na nie popełnianie dalszych przestępstw w dorosłości. Nie trzeba więc dramatyzować. Możliwe — i właściwe — jest ograniczanie działania wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich na rzecz diversion. Priorytet należy się oddziaływaniom prewencyjnym. Nie wszyscy nieletni potrzebują wychowania w ramach systemu wymiaru sprawiedliwości. Wyjątkiem i problemem są sprawy najpoważniejsze, np. zabójstw popełnianych przez małe dzieci (np. 10-letnie). Dyskutowano o skuteczności różnych oddziaływań wobec nieletnich, od tzw. integrate training (poza zwykłym środowiskiem) opartych na ideologii behawioralnej (przynoszących efekty, ale zwykle krótkotrwale) po pracę w sąsiedztwie, w środowisku nieletnich.

SZKOLENIE MEDIATORÓW W RAMACH PROGRAMU MEDIACJI POMIĘDZY SPRAWCĄ I OFIARĄ PRZESTĘPSTWA

Szkolenie odbyło się w dniach 2–6 X 1996 r. w Choszczówce. Zorganizował je Zespół ds. Wprowadzania Mediacji pomiędzy sprawcą i ofiarą przestępstwa działający przy Stowarzyszeniu Penitencjarnym „Patronat” ze środków przyznanych przez Fundację im. H. Bolla z Niemiec, przeprowadzili je zaś trenerzy z Centrum Negocjacji (E. i Z. Czwartoszowie). Uczestniczyło w nim ponad 20 osób (mediatorzy, sędziowie rodzinni i kuratorzy z sądów rodzinnych wytypowanych do uczestniczenia w eksperymentalnym programie mediacji w sprawach nieletnich, członkowie Zespołu ds. Mediacji). W programie szkolenia, prowadzonego w formie warsztatów, z wykorzystaniem gier symulacyjnych, znalazły się takie tematy, jak: anatomia konfliktu, czynniki powodujące eskalację konfliktu, procedury radzenia sobie z konfliktami, strategie negocjacji, mediacja jako wspomaganie negocjacji problemowych, cechy charakterystyczne procesu mediacyjnego, specyfika roli mediatora, zakres zastosowań procedury mediacyjnej, podstawowe elementy skutecznej mediacji, czynniki ułatwiające i utrudniające porozumiewanie się w konflikcie, techniki aktywnego słuchania, symulacja mediacji między ofiarą i sprawcą.

V EUROPEJSKIE KOŁOKWIUM KRYMINOLOGICZNE „PROBLEMY PRZESTĘPCZOŚCI W EUROPIE WSCHODNIEJ I ZACHODNIEJ”

Kołokwium odbyło się w Bled (Słowenia) w dniach 25–28 IX 1996 r. Jego organizatorami był Instytut Kryminologii i Wydział Prawa Uniwersytetu w Lublanie oraz Instytut Maxa Plancka Zagranicznego i Międzynarodowego Prawa Karnego we Freiburgu. Uczestniczyło w nim około 30 osób — pracowników

naukowych, praktyków z różnych organów wymiaru sprawiedliwości. Program obejmował pięć bloków tematycznych, w ramach których przedstawiono referaty odnoszące się do sytuacji w krajach Europy Wschodniej i Zachodniej:

I. *Trendy w przestępczości w Europie* (M. Joutsen, J. Jasiński).

II. *Przestępczość zorganizowana i międzynarodowa w Europie* (Y. Gilinsky, R. Hood).

III. *Polityka kryminalna: określenie polityki europejskiej* (K. Gönczöl, G. Kaiser).

IV. *Współpraca europejska w wymiarze sprawiedliwości karnej* (P. Wilkitzk. I. Działuk).

V. *Kierunki karania i/lub resocjalizacji* (J. Valkova, D. Petrovec).

Przedstawione w nich problemy były przedmiotem ożywionej wymiany poglądów, czemu sprzyjał sposób prowadzenia dyskusji – odformalizowany, przy „okrągłym stole”.

Miedzy innymi żywe zainteresowanie w dyskusji wzbudziła kwestia mediacji pomiędzy sprawcą i ofiarą przestępstwa. Wypowiadano różne opinie. Z jednej strony sugerowano ostrożne jej stosowanie – nie w sprawach zbyt skomplikowanych i o najcięższe czyny (prof. Horvatic), twierdzono, że jest to instytucja obca systemom prawnym krajów Europy Centralnej i Wschodniej, że nie jest ona priorytetem tam, gdzie jest zła sytuacja społeczno-polityczna, korupcja, działalność mafijna i brak poszanowania praw człowieka (przedstawiciel Ministerstwa Sprawiedliwości Słowenii). Wyrażono pogląd, że mediacja jest swego rodzaju „luksusem” dla bogatych społeczeństw, a w innych potencjalni uczestnicy mediacji nie będą chcieli poświęcić na nią swego czasu, w którym mogą dodatkowo pracować (J. Jasiński). Z drugiej jednak strony wskazywano na pozytywne pierwsze doświadczenia w realizowaniu mediacji w Czechach, gdzie wprowadzono ją do postępowania karnego w 1995 r. (J. Valkova) oraz eksperymentalnego programu mediacji w sprawach nieletnich w Polsce (B. Czarnecka-Działuk), a także o eksperymentalnym programie mediacji w sprawach nieletnich w Słowenii, postrzeganym jako część rozmaitych działań na rzecz środowiska (A. Selih). W Niemczech początkiem mediacji, którą w 1991 r. wprowadzono do ustawodawstwa karnego, także były eksperymenty pozwalające na korygowanie programów do tradycji, potrzeb i możliwości w różnych miastach (G. Kaiser). Wspomniano o rosnącej popularności w świecie tzw. konferencji rodzinnych, których uczestnikami są również bliscy stron, którzy wspólnie poszukują rozwiązania zaistniałego konfliktu i ujawnionych problemów (M. Joutsen). Stwierdzono, że wobec braku zapewnienia przez systemy wymiaru sprawiedliwości możliwości satysfakcjonującej kompensacji, należy wykorzystać szansę jaką daje mediacja. Jej wartość polega również na uczeniu komunikowania się. Z tych względów warto próbować jej wprowadzenia, choćby na małą skalę (K. Gönczöl). W końcu nawet wypowiadający się o mediacji z rezerwą, zgodzili się z poglądem wyrażonym przez K. Krajewskiego, że mediacja jest jedną z możliwych różnorodnych reakcji – co daje szansę ich indywidualizowania – na różne formy przestępczości.

- * European Co-operation in Countering Transborder Crime and Terrorism organized by Europe 2000, Kiev (Ukraine), March 27–29, 1996.**

*** Gruzjińsko-Polskie seminarium poświęcone problemom reformy i zarządzania więziennictwa zorganizowane przez Office for Democratic Institutions and Human Rights OSCE — odbyło się w Popowie w dniach 22–23 kwietnia 1996.**

*** W dniu 18 czerwca 1996 r w Warszawie odbyło się z inicjatywy Zofii Kuratowskiej — wicemarszałka Senatu — seminarium i dyskusja na temat: „Karać czy nie karać za posiadanie narkotyków” z udziałem ekspertów z Holandii, USA, Niemiec i Polski.**

*** Regulating Europe: Criminology, Care & Control — 24th Annual Conference of the European Group for the study of Deviance & Social Control in conjunction with 4CJ — Centre for Comparative Criminology & Criminal Justice, University of Wales, Bangor September 12–15, 1996.**

Main topics:

1. The criminological enterprise in Europe
2. The new European order
3. Constructing policies and problems
4. Institutional violence

*** *It's always good to talk....* Strategies for Resolving Disputes, November 18–19, Edinburg.**

Conference organized jointly by Sacro and Mediation UK, offering the opportunity to hear at first-hand about how mediation can be used to tackle conflicts.

Report: *Mediation — the great social re-invention of the 90s* — Tony Billingham Workshops:

1. Basic mediation skills
2. Community mediation
3. Service contracts and codes of practice for mediation
4. Mediation and the housing sector
5. Peer mediation at schools
6. Sharing responsibility
7. Post-sentence mediation
8. Court annex mediation
9. Pre-trial mediation and repatriation
10. Young Offender Mediation
11. Alternatives to Violence Project
12. Flying the Standard
13. Intake interviews in family mediation
14. Parent information sessions and family mediation
15. Anti social tenants – mediation and value for money Question Time Forum

*** Pathways to Penal Abolition – International Conference on Penal Abolition ICOPA VIII will take place in Auckland, New Zealand, February 18–21, 1997**

Topics:

1. Towards the 20th century: changes in penal policies and values, penal abolition in the 1990's – impossible dream?
2. Decriminalisation and depenalisation
3. Towards fair law and true justice: the plight of indigenous people
4. Empowering the community:
 - restorative/retributive justice
 - victim-offender responses
5. Innovative responses to drug problems
6. Creating public awareness: talking to the converted, the sympathetic, the neutral and the hostile
7. Changing society? the path of transformative justice
8. Media construction of crime and deviance:
 - the role of the media in the path to abolition
9. Religious and spiritual paths to penal abolition
10. Political involvement: justice departments, police, courts, prison officers and prisoners
11. Creative alternatives to prison for women; for disabled and mentally afflicted; and for juveniles
12. The „dangerous few”:
 - violent offending and penal abolition

Z Kroniki

Międzynarodowego Towarzystwa Kryminologicznego

V International Course of Victimology – Intrafamily Violence, Las Palma of the Gran Canary Islands, Spain, April 9–12, 1996

The A.I.C.L.F. (International Association of Criminologists using the French Language) organized its fifth meeting in Athens, May 16 to 18, 1996. Theme „*Criminology Faces a Crisis of Values and Human Rights*”

The 52nd International Course in Criminology was held at the University of Macau during the first week of October, 1996, focused on regional aspects of organized crime. It provided the first regional taste of the 12th World Congress of the international Society of Criminology in Seoul (August 23–28, 1998). This meeting will be followed, in 1997, by two other meetings in Asia.

The 53rd International Course of Criminology, took place in Las Palma, of the Grand Canary Islands, November 4–8, 1996

The 13th International Congress of Social Defence to be held in Lecce (Italy), November 28–30, 1996. Theme – public defense, corruption and protection of public administration and independence of the courts

International Conference „*Restorative Justice for Juveniles – Potentialities*”, Risks and Problems for Research, to be held in Leuven (Belgium), May 12–14, 1997

The 12th International Congress in Criminology – will take place in Seoul, Korea from August 24 to 29, 1998 with the general theme: *Crime and Justice in a Changing World – Asian and Global Perspectives*.